

Лекциялардың қысқаша жиынтығы

Дәріс 1. Аударма теориясы жайлы түсінік.

Аударма жайлы жалпы түсінік. Аудармаға жалпы сипаттама беру.

Аударма дегеніміз не?

Аударма - халықтың рухани қызметінің саяси, мәдени өмірінің бір саласы, халықтар арасындағы үзілмейтін үрдістердің бірі. Оның тұтастай алғанда саясатта, әдебиетте, мәдениетте әлемдік ролі аса маңызды екендігі анық. Осы ғасырда өркениетті елдердің барлығында да аударма жұмысымен шұғылдану үлкен белсенділік танытып отыр, еуропалық зиялы қауымның бүгінгі дәуірді «аударма ғасыры»деп атауында мән бар екендігін көреміз. Өйткені ой-санасы жоғары қауым осы арнаны дүниедегі күллі ұлттар мен ұлыстардың татулығын, бейбіт қатынастарын қалыптастыруға сүйеу бола алатын басты тіректердің бірі ретінде таниды. Әлемдік саясат пен өркениеттегі таңдаулы мәдени қазыналардың бірін-бірі байыту мүддесіндегі аударма ісінің маңыздылығы соншалықты, 1948 жылдан бері қарай ЮНЕСКОда дүниежүзі тілдеріндегі аударманың жылма-жылғы тізімі жасалып, ресімделіп отырады. Демек, аударма ісі-қоғамдық құрылымдағы қайшылықтарға, саяси ағымның екпініне тәуелсіз құбылыс екенін көреміз. Бір тілден екінші тілге аудару ісіне жүктелген міндет әр заманның талап-мақсаттарына сай әр-қилы болатыны сөзсіз. М.Гаспаровтың ойынша, «әр кезеңнің өз оқушысы болады, сондықтан аудармалар да соларға сай жасалынады, әсіресе жетілген кезеңге өте нақты аударма керек, себебі олар «тыс, жат» нәрсені белгісі келеді және қиыншылықтан қорықпайды да».

Әсіресе халықтар арасындағы туыстық, достық, теңдік, біртұтас қоғам құру барысында бұқаралық ақпарат құралдарында өзге тілден ұлт тілдеріне тәржімалау ісі арқылы әлемдік саясат жүргізу әр кезеңде түрлі сипатқа ие болып, қазіргі таңда қоғамға елеулі ықпал ететін қуатты құралға айналды. Аударма адамзаттың мәдени дамуында орасан зор рөл атқарады. Аударманың арқасында бір елдің адамдары екінші бір елдің өмірімен, тұрмысымен, тарихымен, әдебиетімен және ғылыми жетістіктерімен танысып жатады. Көптеген аударылған көркем шығармалар ұлттық әдебиеттің бөлігіне айналады.

Қазақстанда аударма мәселелері еліміздің көпұлттық сипатына орай ерекше мәнге ие бола бастаған. Аударма арқылы көптеген елдер сол не өзге халықтың мәдениетіне араласады, ұлттық эпос пен әдеби шығармалармен танысады. Аударманы термин ретінде қарастыратын болсақ,оның мағынасының концепт-минимумы «бір тілден екінші тілге аударылған шығарма. Аталмыш лексеманың терминдік дефинициясына назар аударатын болсақ,ол адам қызметінің нәтижесі ретінде интеллектуалды ақпаратты қамтиды: басқа тілдің түпнұсқа мәтіні мазмұнынан екінші бір тілде коммуникативтік құндылығы бірдей мәтін жасау жолымен өрілетін тілдің делдалдық бір түрі»

Аударма мәселесіне қазақтың зиялы қауымының өкілдері – ғалымдар, жазушылар, сыншылар, кәсіби аудармашылар, сондай-ақ оқырман қауым да ат салысқаны сөзсіз. Алайда қазақ тіл ғылымында аудару мәселесіне әдебиеттану аспектісінде көбірек мән берілгендігін көруге болады. Әдеби сыншылар, жазушылар мен журналистер көркем төл әдеби туындыны әдеби, ғылыми, мәдени тұрғыдан қандай сараптан өткізсе, әрбір тәржіме шығарманы да сондай дәрежедегі талқыға салып отырды. Ал мақалалар сынды жеке аудармалар болса, назардан тыс қалып, «сәтсіз аударма», «сәтті аударма» деген сияқты бірыңғай бағалаулардың төңірігінен ұзамады. М.Әуезовтың сөзімен айтқанда «аударма жөніндегі сын-пікірлер...аударманың бірбеткей көлеңке жақтарын, сұрқай пішіндерін ғана байқастырды». «Мақалалар мен сыни сөздерде «сәтсіз жасалған» деген нұсқалардан «сұрқай пішінді» фактілер, мысалдар сөйлемдер келтірілді. Ал аударманың тәуір тұстары «әдеби қазынамызды молайтты, тілімізге түрлі бояу нақыштарды қосты» деген анықтаманың айналасында ғана шектелді». Қазіргі күнге дейін өзінің теориялық-практикалық құндылығын жоймаған «Көркем аударманың кейбір теориялық мәселелері» деп аталатын мақаласында қаламгер аударма тәжірибесіне үлкен мән береді. «Аударма теориясының шешуші, анықтаушы негіздерінің» қажет екендігін, теорияны қалыптастыру үшін кемшілік-қателіктерді тізбелеуден гөрі өте-мөте қиын сөйлемдердің аудару тәжірибесін, ...сөз сипаты, сөздің түбірлік, туындылық құрылыстарын» талдап ортаға салу, аударманың ұлттық түрлері жайындағы мәселелерді» анықтау ең өзекті проблемалар деп есептейді

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: [Либриком](#), 2014
2. Гарбовский Н.К. Теория перевода. М., 2004
3. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода: Об одном аспекте прикладной лингвистики. М.: УРСС, 2004
4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Курс лекций. – М., 2000.
5. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с. – [Режим доступа: http://www.biblioclub.ru](http://www.biblioclub.ru)

Дәріс 2. Аударма түрлері

Жазбаша аударма. Ауызша аударма. Арнаулы ақпаратты аударма және көркем аударма.

Аударылатын мәтіннің жасалу және қабылдану ерекшеліктеріне қарай аударма **жазбаша аударма**(ПОНЁК, 번역) және **ауызша аударма**(ТОНЁК,

통역) деген топтарға бөлінеді. Негізінен акустикалық нысанда(формада) айтылатын қабылданып, ауызша жеткізілетін, бір мәрте ғана айтылатын, мәтін жасалғаннан кейін тілдік фактілерді салыстыруға, ауыстыруға, текстологиялық түзетулер жасауға болмайтын ауызша аударманың лингвистикалық проблемалары өз алдына дербес мәселе деп айтуға болады. Аударманың бұл түрі өз кезегінде леспе аударма және кезекті аударма деп бөлінеді. Сондай-ақ мәтіннің функционалды стильдердің әр алуандығын ескере отырып, аударманы жүйелі ұтымды түрде атау мақсатында **арнаулы ақпаратты аударма(보도기사번역)** және **көркем аударма(예술작품번역)** деп екіге жіктеуімізге болады. Бұлай жіктеуіміз ойлаудың типіне байланысты.

Ал арнаулы ақпаратты аудармаға көсемсөз, ресми құжаттарды, ғылыми, оқу-ағарту әдебиетті, ресми іс-қағаздарды және саяси ақпаратты мақалаларды, мәтіндерді жатқызамыз. Бұл аталым – бірыңғай біртектес мәтіндердің ортақ стильдік белгілерін жиынтықтап көрсету мақсатынан туған шартты ұғым.

Көркем аударма түрін прозалық шығармалар тәржімасы қамтиды. Проза тәржімасының тіліне қатысты маңызды тұстар- эстетикалық функцияны, стильдік қызметті мүмкіндігінше толық жеткізу. Бұл типтің барлық өкілінің негізгі мақсаты ретінде түпнұсқаның көркемдік бейненің қалыптасуы мен эстетикалық әсерін толығымен жеткізу болып саналады

Аударма – когнитивтік құндылық. Егер кез келген сөз туындысы шындықтың фрагментінің индивид санасы арқылы бейнеленуі болса, онда аударма бейненің бейнесі, көріністің көрінісі болып табылады. Аударманың анықтамаларынан аудармашы тұлғасын да жалпы түрде бейнелеу мүмкіндігін табамыз. Аудармашы – ең аз дегенде, екі мәдениетке бет бұрған, екі жақты Янус секілді, екі (әлде одан да көп) тілді тұлға. Аудармашылық қызмет қоғамның бүкіл өмірімен байланысын танытып, аударманың өркениет дамуындағы рөлі мен орнын көруге мүмкіндік береді. Мұндай тәжірбиені иемдену басқа тілдердегі әлемді басқаша тұжырымдау, көруден, басқаша дүниетаным тәжірбиесінен, әлемді басқаша тану жолдарынан көрініс береді.

Түпнұсқаны қабыл алудың тәсілін және аударманың мәтінін құруды ескеретін *аудармаларды психоллингвистикалық жіктеу тәсілі* аудармалық қызметті жазбаша және ауызша аудармаға бөледі.

Жазбаша аударма, бұл жазбаша текстті жазбаша басқа тілге аудару. Алдымен аудармашы мәтінмен танысады, кейін аударма анализін жасайды, яғни тексттің жанрын, стилін, тақырыбын айқындайды. Осыдан кейін аударма мәтінін жасауға кіріседі. *Жазбаша аударма* деп аударманың тіларалық сөйлесу барысында (түпнұсқа және аударма мәтіні), аударма барысында жазылған мәтіндерге аудармашы бірнеше мәрте қарап, тексеріп, түзете алатын аударма түрі аталады. Бұл аудармашыға аударылып отырылған мәтіннің үзінділерін қайталап қарауына, оларды аударманың сәйкес

үзінділерімен салыстыруына, аударманы рецепторға бергенге дейін, яғни аудару үрдісінің аяқталуына дейін аударма мәтініне қажетті өзгерістер енгізуіне мүмкіндік береді. Жазбаша аударманың классикалық мысалы болып аудармашы түпнұсқаны жазба мәтін түрінде қабылдап, аударма мәтінін жазба мәтін ретінде жүзеге асыруы табылады. (Осы жерден жазбаша аударма деген атау шыққан). Жазбаша аудармада мәтіннің барлығы аудармашының алдында болады, ол оны бірнеше рет оқып, автордың идеясын толық түсінеді. Ал ауызша аудармада аудармашы ақпаратпен сегмент арқылы танысады, ол ақпаратты толық білмейді. Жазбаша аудармада аудармашы оратормен тіл қатысып, ештеңе сұрай алмайды (мысалы: түсінбеген сөз, термин не ақпарат). Жазбаша аудармаға түпнұсқадағы мәтіннің жазбаша түрдегі аудармасы жатады. Аударушы мәтінге және оның үзінділеріне бірнеше рет қайта оралып, керек болса түзеп, негізгі нұсқамен салыстырып, рецепторға автордың идеясын жеткізуге тырысады.

Ауызша аударма – бұл аударманың бір түрі. Кино/видео аудармалары осы ауызша аударма түрлеріне жатады. Мұндай жағдайда аудармашы сөйлеушінің қасында болады. Сондықтан сөйлеушінің ым-ишараттарын көруі мүмкін. Бұндай жағдай сөйлеушіні дұрыс түсінуге көмектеседі. Бірақ кейде аудармашы аудиторияны көрмеуі де мүмкін, бұл арнайы кабинада отырған кезде болады. Аудармашы тек арнайы аппараттар арқылы сөйлеушінің айтқан сөзін естіп отырады. Ауызша аударған аудармашының мақсаты мәтіннің фрагментінің мағынасын есінде сақтауы тиіс. Ал кейін фрагментті басқа тілге аудару және сөйлеушінің сөйлеу стилін, эмоцияларын жеткізу. Ауызша аударатын аудармашының есте сақтау қабілеті жақсы болуы керек. Міндетті талабы – тез аудару.

Ауызша аударма – бұл түпнұсқа мен оның аудармасы аударма барысында жазбаша емес нысанда болатын аударма түрі, ол аудармашының түпнұсқаның үзінділерін біркелкі қабылдауын және кейіннен сәйкестіндіруге немесе оны орындағаннан кейін түзетуге мүмкіндік жоқтығын білдіреді. Ауызша аударманың классикалық мысалы ретінде аудармашы түпнұсқаны акустикалық нысанда («естілуі бойынша») қабылдауын және өзінің аудармасын ауызша нысанда орындауын айтамыз. Ауызша аудармада аударма мәтінін құрау түпнұсқаны қабылдаумен параллельді түрде, не түпнұсқаны қабылдау біткеннен кейін жүзеге асырылады. Соған сәйкес ауызша аударманың екі түрі болады: синхрондық және ілеспелі аударма.

Синхронды аударма – бұл аудармашы сөйлеушінің сөзін тындай отырып, тура сол сәтте (2-3 секундқа ғана қалып отырады) аудармасын айтып отыратын ауызша аударманың тәсілі. Синхрондық аударма сөйлеуші микрофон арқылы сөйлеп, оның сөзі аудармашыға құлаққа киетін аппарат арқылы естілетін, арнайы кабинада техникалық құралдарды қолдана отырып жүзеге асырылады, сол жерден аударма рецепторларға жеткізіліп отырылады.

Осындай құралдың арқасында аудармашының дауысы оның түпнұсқаны тыңдауына кедергі келтірмейді. Синхрондық аударманың бір түрі болып аудармашы кабинада емес, рецептордың қасында орналасып, құлаққа киетін аппарат пен микрофон арқылы немесе оларсыз аударманы оған сыбырлап айтып отыруы түріндегі «сыбырлау» табылады.

Синхрондық аударма – ауызша аударманың қиын түрі, өйткені ол аудармашыдан бір уақытта бірнеше қимылдарды қатар аударма білуді талап етеді: бір тілде тыңдау, оны басқа тілге аудару және оратордың сөйлеу темпінен қалмай сол тілде сөйлеу. Осы үш әрекеттің барлығын синхронизациялау жадының үлкен жұмысымен, жоғары қадағалаулықпен, сөйлеу компрессиясын жүзеге асырудың қажеттілігімен, түпнұсқаның келесі бөлімдерін бағдарлаумен, тез арада шешімдер қабылдаумен және т.б. байланысты.

Синхронды аударма кезінде мәтін айтылған кезде аударылады. Аударманың бұл түрі күрделі болып табылады, өйткені аударушыда тыңдау, түсіну, аудару, айту қабілеттерінеие болуы керек. Синхронды аударма кезінде аударушы жеке кабинада болады және сөйлеушіні арнайы монитор арқылы көруі мүмкін немесе сөзін наушник арқылы естиді. Синхронды аударшылар кезектесіп аударыды және 10-20 минут сайын демалады.

Видеомәтінді синхронды аудару. Видеомәтінді синхронды аудару, яғни микрофон арқылы кинодағы әртістердің сөйлеген сөздерін, айтқан сөздерін немесе диктордың сөздерін аудару.

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: [Либриком](#), 2014
2. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода: Об одном аспекте прикладной лингвистики. М.: УРСС, 2004
3. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с. – Режим доступа: <http://www.biblioclub.ru>

Дәріс 3. Аударма түрлері.

Жазбаша аударма. Ауызша аударма. Арнаулы ақпаратты аударма және көркем аударма.

Аударма үрдісінде тілдің табиғи заңдылықтарын ерекше сақтау қажет. Аудармадағы тілдік қолданыс кеңістігі еркін немесе нәзіралық аударма,

дәлме – дәл және жолма – жол аударма, теңдес, толық сәйкес келетін аудармалар үрдісі арқылы жетіліп отырады. Түрлі анықтамалар мен сөздіктерді құрастырып, аудармаларды бағалау және реакциялау әдістемесіне, сол сияқты шешімі аудармашының өз функциясын табысты орындауына әсер ететін түрлі практикалық мәселелерге бпайланысты бірқатар қолданбалы аспектілер жасау енеді. Аудармашының функцияларын ішінара немесе тұтастай автоматты қондырғыға беру, яғни машиналық аудармашы жүзеге асыру мақсатында аудармашылық үрдісті қалыптастыру әдістерін жасау лингвистикалық аударма танудың қолданбалы міндеттерінің арасында ерекше орын алады. Басқаша, айтқанда, аударма теориясы ненің болу керек екенін емес, ненің бар екенін, зерделенуші құбылыстың табиғатын ненің құрайтынын сипаттайды.

Аударма үрдісінің кезеңдері:

1. Мәтінмен танысу
2. Анализ
3. Мәтінді аудару

Шетел тілінен мәтінді ана тіліне дәлме-дәл аудару және ана тілінен шетел тіліне аудару дегеніміз, ең алдымен, тілдің шығуы негізінің және түпнұсқа аудармасының лексикалық мазмұн аударма тілдегі лексикалық мазмұнымен әртүрлі арақатынаста болады. Осыған орай 3 негізгі жағдайларды бөліп айтуымыз керек:

1) лексикалық бірліктегі семантикалық мазмұн тілдің негізінде және аударма тілінде сәйкес келе береді. Бұл сирек болатын жайт және ол жұптанған сөздерді жатқызамыз;

2) тіл негізіндегі лексикалық бірліктің семантикалық мазмұны салыстырмалы түрде аударма тілдегі лексикалық мазмұнынан кеңірек болып келеді;

3) тілдің негізіндегі лексикалық бірлігі семантикалық мазмұны болып табылады. Тілдің негіз бен аударма тіліндегі сөздердің семантикалық арақатынасының ерекшеліктерін білмеу екінші тілді тасымалдаушының көзқарас тұрғысынан алғанда тілдік баламалардағы сәйкессіздікке ұрындырды.

Қазіргі лингвистикалық аударма теориясының өзекті мәселелерінің бірі аударма үрдісін суреттеу, яғни түпнұсқа мәтіні мен аударма мәтінін жасау кезіндегі әрекеттерді орындау. Осындай зерттеулердің нәтижесі аударма моделі болып табылады. Аударма моделін былай анықтауға болады: «аударма үрдісін іске асыру әрекетінің шартты белгіленуі».

Аударма үрдісінің нәтижесіне әсер ету үшін түпнұсқаның прагматикалық потенциалын іске асыру қажет және қабылдаушыға қажетті әсерді көрсету прагматикалық аспект болып табылады. «Прагматика» термині ХХ ғ. 30-шы жылдары Ч. Морриспен ұсынылған. Бұл термин семантика бөлімін

қарастырады және білдіреді. Бұл термин белгілер арасындағы және осы белгілерді қолданушы арасындағы қатынасты зерттейді. Белгіні жіберуші – белгі, белгі – белгіні қабылдаушы. Бұл схема тіларалық коммуникацияны көрсетеді. Белгі дегеніміз – бұл текст (мәтін) (түпнұсқа мәтіні, аударма мәтіні). Схемадағы бағыттар қажетті іс - әрекеті прагматикалық көзқарастан көрсетеді. Белгіні жіберуші – текст авторы; Белгі – текст(түпнұсқа) Белгі – текст(аударма) Белгіні қабылдаушы – аударманы оқитын адам. Аударма прагматикалық – лингвистикалық аударма ториясының негізгі түсінігі болып табылады.Тексттің қабылдаушыға ететін әсері – прагматикалық потенциал болып табылады. Аударма үрдісінің ортаңғы фигурасы – аудармашы болып табылады, ол түпнұсқа мәтінінің прагматикалық потенциалын іске асыру үшін, аудармашы аударма үрдісіне әсер ететін факторларды есте сақтауы керек. Аудармашы коммуникациясының үрдісі түпнұсқа текстін анализдеуден басталады. Прагматикалық аспектіні зерттеу кезінде түпнұсқа текстінің спецификасын анықтау қажетті.

Неміс ғалымы Альберт Нойберг түпнұсқа мәтіндерінің 4 түрін ұсынады:

1 түпнұсқа мәтіні түпнұсқа тілінің аудиториясына сәйкес келуі тиісті емес;

2 түпнұсқа мәтіні белгілі бір ақпаратты әкеледі. Мысалы; саяси, мәдени, географиялық, экономикалық және тарихи жағдайлар;

3 көркем мәдениет;

4 мәтін түпнұсқа тілінде дайындалған және аударма тіліне аударуға арналған.

Ситуативті-денотивті модель – барлық тілдік белгілердің мазмұны қандай да бір заттар, құбылыстар мен шындық қарым – қатынастарды көрсетеді, яғни сөйлеу бөлімдерді (кескіндерді) шындықтың қандай да бір жағдайдың (ситуацияның) ақпаратын береді. Бір құбылыс әр тілде әртүрлі суреттелуі керек. Текстті қабылдау этапында (кезеңінде) аудармашы тілдік белгілердің мағынасын сараптайды. Аудармашы жағдайды түпнұсқа тілінде түсінгеннен кейін мәтінді аударма тіліне аударады. Бұл модель аударма үрдісін дұрыс суреттейді. Түпнұсқа мәтіндегі жағдайды түсініп, аудармашы аударылатын тілде тек бірғана аудару тәсілі бар екенін байқайды.

Трансформационды модель Н. Хомский грамматикалық ережелеріне негізделеді.

Аударма – бір тілде бейнеленген мазмұнды екінші бір тілге әрі дәл әрі толық қайталай бейнелейтін тілдік қимыл. Тіл ғалымдарының деректерін негізге ала отырып, қазіргі таңда дүниеде 2796 тіл бар екенін ескерек, аударма қызметінің қаншалықты маңызды екенін білеміз. Аударма әрқашанда адамдар, қауымдар, халықтар арасындағы тәжірибе алмасудың дәнекері. Аударма сөз, әдебиет, публицистика ғылымдарының ажырамас бір бөлігі. Әрі халықты рухани жағынан дамытудың күшті құралы. Аударма

халықтың мәдени өмірінің бір саласы, халықтар арасындағы үзілмейтін үрдістің бірі.

Аударма үдерісі ең бірінші нормативтік компоненттері арқылы анықталады. Осы айтылған мағынада аударма ақпараттарының терминдер теориясымен қарастырылған, өйткені бұл ақпаратты беруден бірден-бір жолы болып табылады. Осыған орай, аудармаға басқа да ақпараттарды ауыстыру түрлері бойынша ғылыми негіздерге бағытталуы мүмкін. Ақпаратты беру процесінде басты элементтері болып ақпаратты беруші бұл ақпаратты құрушы және жіберуші, коммуникация каналы, т.с.с. орта ақпаратты берудің орындалуы, және де басты коммуникация актісін құрайтын бұл-код, код қарым-қатынаста қолданылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода: Об одном аспекте прикладной лингвистики. М.: УРСС, 2004
2. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы на родов, 2013. — 144 с. – Режим доступа: <http://www.biblioclub.ru>

Дәріс 4. Аударма процесіндегі мәтіннің ролі

Аудармада түпнұсқа мәтіннің коммуникативті-функционалдық белгілерінің айқын көрінуінде мәтін құрамындағы тілдік элементтің (сөздің) функционалдық жүгі, мазмұнды беруде атқаратын ролі, қызметі айрықша орын алады. Негізінен мәтіндердің типтеріне қарай тілдік единицалардың қызметі әр түрлі болады, яғни олардың бірі- мазмұнды екінші тілде беру үшін аса қажетті, ақпараттық коммуникативтік қызметі маңызды лексикалық единицалар, ал екінші бір тобы мазмұн үшін қосалқы қызмет атқаратын, демек, ақпарат беру, әсер туғызу қызметі соншалықты мәнді емес сөздер немесе сөз тіркестері болуы мүмкін. Осыған орай мәтін көлеміндегі тілдік құралдарды – ақпарат беру, экспрессия туғызу қызметі күшті, сондықтан аударылуы міндетті **функционалды қызметі жағынан басым (доминант)**(반드시 번역해야 할 표현) элементтер және ақпарат беру, экспрессия туғызу жүгі жеңіл, сондықтан тәржімашының өз ұстанымына қарай аударылатын (бұндай қызметі бар тілдік құралдарды өңдеуге, түрлендіруге немесе түсіріп тастауға болады) **функционалдық қызметі қосалқы элементтер (생략 할 수 있는 표현)** деген екі қатарға топтастыруға болады .

Ақпаратты мәтінде функционалды қызметі жағынан басым элементтер айқын көзге түседі. Бұндай мәтінде қосалқы функция атқаратын тілдік элемент болмайды, ойды жеткізуге қатысатын сөздердің қай-қайсысының да

функционалдык жүгі жоғары болады. Сол себепті түпнұсқадағы терминдер, предикатты-адвербалды орамдар, көмекші сөздер тұтастай аударылатындықтан функционалды 0 0ызметі басымды болып келеді.

Функционалды қызметі қосалқы элементтер көркем әдебиетте көбірек кездеседі. Бұл - өзгертуге көнетін немесе аударуға тәсіліне қарай түсіріп тастауға, ақпараттық әсер ету қызметі баяу, бәсең мазмұндық элемент. Кей жағдайда ол тұтас бір контекст, сөйлем, фраза қосалқы элемент ретінде танылуы мүмкін: бұл аудармашының позициясына байланысты.

Мәтінді аударуға кіріспес бұрын мақаланы мәтіндік ерешеліктеріне сәйкес талдап алған абзал. Талдау объектісі - жазылған туынды - ой тиянақталған сөйлем, контекст, абзац немесе тұтас, көлемді мәтін. Мақала секілді аударманың негізгі бірлігі-минималды мәтін(сөйлем, сөйлем құрамындағы ой тиянақталған синтаксистік тұтастық (фраза, тіркес)екенін ұмытпаған жөн. Мәтін құрамындағы сөз контекске тәуелді, ал контекстің лексикалық-грамматикалық құрылымы – тұтас ой жүйеленетін (бірнеше ойдан жинақталған) көлемді контекске байланысты, өз кезегінде абзацтың мазмұны, құрылымы тұтас шығарманың позициясының, мақаланың тілі мен стилінің ықпалында болады. Аударылатын әрбір тілдік бірлік (сөз, сөз тіркесі) осындай иерархияда (бөлік-бөлшектердің жоғарыдан төмен қарай орналасуы) талдануға тиіс. Ал қолданысқа түскенге дейін сөз – нақты лексикалық мағынаға ие дербес мәнді единица. Қолданысқа түскеннен кейін (речь) сөз белгілі бір мәтіннің лексикалық жүйесін, жекелеген категорияларды салыстыру сияқты қандай да болмасын проблеманы толыққанды шешіп бере алмайды. «Не удовлетворяет сам подход от формы к значению, когда исходным является форма,-деп көрсетеді зертеуші З.Ахметжанова. Исследование только отдельных фактов мешает восприятию более глубоких различий между языками, не создает целостностной языковой картины». Бір тілден екінші тілге аударылатын мәтін мен түпнұсқаның тілдік материалдарын салыстыруда осы сипаттар назарға алынады және жеке тілдік единицаның аударылуы ең шағын мәтін деңгейінде (иерархия ескеріле отырып) талдауға түскенде аударудың объективті заңдылықтарын айқындауға болады. Минималды мәтінді талдау үшін түпнұсқаның коммуникативті-функционалдык белгілері назарда болуға тиіс. Яғни мәтіннің жанрлық-стильдік ерекшеліктері, тақырыбы, ал көркем шығарма болған жағдайда – идеясы, мазмұны, тарихи дамудың қай кезеңінде жазылғандығы, автордың стильдік даралығы және түрнұсқаның лексикалық-грамматикалық құрылымы екенін білу аударма процесі кезінде маңызды екенін естен шығармаған жөн.

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: [Либриком](#), 2014
2. Гарбовский Н.К. Теория перевода. М., 2004

3. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с. — [Режим доступа: http://www.biblioclub.ru](http://www.biblioclub.ru)

Дәріс 5. Аударма тәсілдері

Адамның ойлау қабілетінің жемісі болғандықтан бір тілден екінші тілге аудару процесу, әрекеті белгілі бір тәсілдер арқылы жүзеге асатыны сөзсіз. Егер әдеби көркем аудармада динамикалық баламалылық (немесе адекватты, балама және еркін аударма(자유번역) тәсілін пайдаланса, ақпаратты (арнаулы), соның ішінде саяси ақпаратты мәтіндерді аударуда сөзбе-сөз (단어마다 번역=직역)аударма, баламалы аударма(이렇게 말할 수 있고 저렇게도 말할 수 있게 번역=같은 뜻의 번역) амалдары қолданылады. Сонымен қатар, материалдың мазмұнына қарай бір мәтіннің өзінде бірнеше тәсілдің қатар жұмсалатындығын да атап өту керек. Мәселен, А.В. Федоров пікірінше «...существуют и переходные или смешанные типы материала (например в художественной литературе-произведения на производственные термины с обилием терминов, фактических сведений и т.п., ...в научной литературе – произведения популярного жанра с использованием выразительных средств художественной образности)».

Талқылауға кіріспес бұрын аударманың басты түрлеріне жеке-жеке тоқтала кетсем деймін. Аударманың дәстүрлі түрде аталатын амалдары сөзбе-сөз (калька) тәсілі, еркін (вольный) және дәлме-дәл (адекватты) болып табылады. Қазақшаға аудару тәжірибесінде игерілгендері де, әрқайсысының тиімді-тиімсіз жақтары сараланып, айтылып жүргендері де – аудару амалдарының негізгі түрлері екені даусыз. Мақалаларды аудару мәселесіне тікелей барып, яки болмаса басқа аспектілерін қарастыратын болсақ, сөзбе-сөз, еркін және адекватты тәсілдердің ерекшеліктеріне соқпай өте алмаймыз. Өйткені аудармашы екінші тілдің барлық әлеуетін сұрыптап, тиісінше балама табу үшін әр түрлі ізденістерге барады. Ізденістердің жиынтығы процесті орындап шығуды аталғандардай негізгі үш түрлі әдісін топтастырады.

Сөзбе-сөз (калька) тәсілі

Сөзбе-сөз (калька) тәсілі - тілдік единицаның(сөздің, сөз тіркесінің) сыртқы нысанын, ішкі мазмұнын нақпа-нақ, сол қалпында аудару дегенді білдіреді.

Калька амалы- сөзжасамның бір жолы, тілдің сөздік құрамын байытудың оңтайлы көзі деп есептеледі. Бұлайша бағаланудың объективті себептері бар: қазақ әдеби тілінің кезеңдеріндегі күй-қалпында да, даму сатыларында лексикалық қабаттың қозғалысына калька тәсілінің позитивті пайдасы көп болды. Әсіресе терминдік жүйенің жасалу жолдарының бірдейлестіруіндегі, реттелуіндегі орны айрықша екенін айта кету қажет. Калька тәсілінің қазақ тіл біліміндегі орны хақындағы көзқарастар екі бағытта: тілді байытудың , жаңа номинация жасаудың – негізгі , әрі тұрақты амалы деген тұжырым бар.

Сөзбе-сөз тікелей аудармалау тілдік жүйенің қатарына тартаурын, сіреспе сөздер мен тізбектерді қосып, тілдің табиғи қалпын бұзады, сондықтан бұған тым бет бұрып кетудің қажеті жоқ деген де бағалаулар жоқ емес.

Еркін (вольный) аударма (자유 번역)

Еркін (вольный) аударма дегеннің қағидасы аудармашының түпнұсқаның мазмұнын өзбетінше әңгімелеп кетуі деген ұғымға саяды. Түпнұсқаны аудару тәсілдерінің қатарында аталып жүргенімен еркін аударуға бой ұрып, осыны анық, айқын тәсіл етіп алған қазақ аудармашылары жоқ десе де болады. Бұл тәсілдің толыққанды нәтиже бермейтіндігі аударматану тарихында әріден-ақ аңғарылды. Мәселен, XVIII ғасырда франсуз аудармашыларының саяси ақпаратты материалдар былай тұрсын, Шекспирдің, Сервантестің шығармаларын тәржәмалау ісінде тым еркін «кетуден» туған кінәраттар, әсіресе көркем аударманың өзге тілдегі нұсқасын жасау үшін басқадай, оптималды, сөзбе-сөз және еркін аудармадағы кемшіліктерді болдырмайтын тиімді тәсілді іздестірудің қажеттілігін көрсетті.

Дәлме-дәл немесе балама аударма (같은 뜻의 번역)

Дәлме-дәл немесе балама аударма ұғымдары «адекватты» деген түсінікті береді. Түпнұсқаның коммуникативтік мүддесінің аудармада сақталуы, стильдік-прагматикалық ерекшеліктердің барынша жеткізілуі, екі мәтіннің бір-біріне максималды түрде жақын болуы аударудың балама (адекватты) тәсілі арқылы жүзеге асады. Балама аударма жасауда мәтіннің жанрлық ерекшелігін, қандай жағдайға бағышталғанын, коммуникацияның мақсатын, қабылдаушының қай тобына арналғанын ескеру керектігімен ерекшеленеді. Балама аударма мәтіндегі әралуан трансформациялардың – сөз мағынасын түрлендірудің, сөз алмастырудың, кейбір реттерде аудармашы пайдаланатын тұтас фразаны, сөйлемді түсіріп тастаудың заңдылықтарын көрсетеді, аудармашының тілдік құралдарының бірін саналы түрде таңдап алынуының себептерін анықтауға жәрдемдеседі. Толыққанды балама жасау- әрбір мәтіннің өз сипатына орай қазақ тілі мен корей тілінің лексикалық-грамматикалық жүйесінің оңтайлы коммуникативтік-функционалдық қызмет атқаруына қол жеткізуіне болады. Дәлме-дәл аударма өз кезегінде екі типке бөлінеді: нақтылау және ұлғайту.

Сөз мағынасын нақтылау (конкретизация)

(문장에는 상세하게 써 있지 않지만 주제를 알고 번역하면서 상세히 서술해주는 것)

Сөз мағынасын нақтылау (конкретизация значений)- түпнұсқадағы сөздің сөздіктегі сәйкестігі болмаған жағдайда, сондай-ақ қолданылған тілдік единица жалпы атау, жергілікті тіл ерекшелігі болған жағдайда игерілетін аударма амалы. Сөз таңдау тәсілі бұнда тектік атауды түрлік атаумен, мағынасы көмескі сөзді қазақ тілінің айналымында бар балама нормасымен ауыстыру арқылы жүреді.

Қоршаған орта мен күнделікті өмірдің әр саласында ұғымдардың тектік атауы (родовое понятие), сондай –ақ осы ұғымның нысанына, сапалық қасиетіне, атқаратын рөліне қарай бөлініп, таратылатын түрлік атауы

(видовое понятие) болады [А.Алдашева,1,195]. Сөз қызметінде тектік атаулар мен түрлік атаулардың арасында белгілі бір байланыстар болып отырады, бұлар тіл ғылымында гиперо-гипонимдік қатынастар деп аталады. Тіл-тілдердегі гиперо-гипонимдік қатынастар күрделі мәселе. Түр-тек ұғымдарының әр халықтың өз ұғымына сай қалыптасқан атауларының аударма процесінде берілуі аудармашының лингвоэтикалық құзыреті дейгейіне байланысты. Түпнұсқадағы тектік аталудың (гипероним) түрлік атаумен гипоним алмастырылуы, сондай-ақ бұған қарама-қарсы жағдайлар тек көркем әдебиетте ғана емес, саяси ақпаратты аудармада да кездеседі. Тектік атаудың түрлік атаумен алмастырылуы және керісінше –стихиялы құбылыс емес, бұл-аудармашының сөзге, сөз тіркесіне саналы түрде функционалды сәйкес балама іздеуінен жасалатын ерекшелік. Нақтылау амалына бірнеше мысал келтіріп көрелік:

Сөз мағынасын дамыту (ұлғайту)

(상세하게 되어 있는 것을 일반인들이 알아듣기 쉽게 간략하게 쓴다)

Мәтінді тәржімалау мәселесінде дербес сөз етуді қажет ететін проблемалардың бірі - түпнұсқа контекстегі сөз мағынасын кеңейтіп, ұлғайтын беретін баламалардың жұмсалуы. Контекстегі сөздің ауыспалы мағынасын, стильдік қызметін толық жеткізе алатын балама, сәйкестік бола тұрса да, аудармашы көп ретте сөздің семантикасын ашатын басқа баламаны, сөзді, сөз тіркесін іздейді және пайдаланады. Алайда аудармашы бұл тәсілді пайдалану барысында «қателік», «түпнұсқадан ауытқу», «еркін кету» сынды пікірлерден беті аулақ болуын қадағалап отыру керектігін естен шығармауы қажет. Сондықтан түпнұсқадағы сөздің мағыналық құрылымын толық, жан-жақты беретін функционалды сәйкестіктер жасауда сөз мағынасын нақтылаудағы сияқты белгілі бір заңдылықтарды ұстану керек. Аудармашының тілдік норма мен тілдік дағдыда қалыптасқан сәйкестікті пайдаланбай, өз тарапынан функционалды қызметі сәйкес келетін тілдік единицаны таңдауға «мәжбүр» болуының басты себебі- өзі интуитивті түрде ұсынатын аударманың прагматикалық жағы- аударма мәтіннің түпнұсқа сияқты кедергісіз қабылдануы. Екі мәтіннің прагматикалық қызметін теңбе-тең ұстау үшін аудармашы өзге тәсілдермен қатар контекстегі сөзді түрлендіріп, оның орнына функционалды қызметі жақын сөз тіркесін, фразаны, тұрақты тенеуді қолданады, сондай-ақ бір-бірінің мағынасын үстейтін бірнеше синонимдерді қатар алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: [Либриком](#), 2014
2. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода: Об одном аспекте прикладной лингвистики. М.: УРСС, 2004
3. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Эле

Дәріс 6. Көркемдік аударма проблемасы

Аударманың қоғамдық-саяси, ғылыми-техникалық және көркемдік түрлері негізінен бастапқы мәтіндерде қолданылатын тілдік құралдардың семасиологиялық байланыстарына негізделумен бөлінген. Қоғамдық-саяси мәтіндердің аудармасында негізінен мөрқалыптар мен клишелермен, яғни семасиологиялық байланыстары кеткен тілдік құралдармен (шара ұйымдастыру, жаңа межелерге шығу, мәселені тиісті деңгейге шығару) істес болуға тура келеді.

Қоғамдық-саяси терминдер уақытша сипатымен ерекшеленеді және соларға тірек болып табылатын ғылыми немесе ғылыми емес ілімдердің пайда болуы мен жоғалуына байланысты пайда болып және жоғалып отырады. Аудармашылардың қоғамдық-саяси аудармадағы біліктілігі сөйлеу сәйкестіктерінің билингвальдік жиынымен белгіленеді және таза репродуктивтік сипатқа ие болып келеді.

Ғылыми-техникалық мәтіндерді аудару ісі аудармашылардың терминдерге қатысты тар мамандандырылуын (бекіген семасиологиялық байланыстар) және ғылым немесе техниканың сол не өзге түрдегі саласына қатысты тиісті білімнің болуын қажет етеді.

Бұл білімдер ғылыми-техникалық мәтіндерде сонымен қатар шешіліп жатқан мәселелерге байланыссыз түрде орын алатын, кейбір еңбектерде «шекті синтагматикалық реттіліктер (бірліктер)» деген игеруге қиын атауға ие болған полилексемалық түзілімдер түріндегі репродуктивті бірліктер арқылы мазмұндалады.

Осылайша, ғылыми-техникалық аудармалар да, қоғамдық-саяси аудармалар да аударма жөнінде қажетті даярлықтан өткен, хабарламаны тауып және беруді үйренген қос тілділерге бағынады. Көркемдік аударма немесе дәлірек айтқанда көркем туындылардың аудармасы мүлде басқа жағдай болып табылады.

Ол аударманың өзге түрлерінен сөйлеу қызметінде көбінеки репродукцияға негізделіп отырудың мүмкін бомайтындығымен күрт өзгешеленеді. Ол ескі, біржолғы түрде жатталып қалған затты пайдалануды қажет етіп қана қоймай, сонымен қатар сөз шығармашылығын қажет етеді. Ол жайында ерекше айта кеткен жөн.

В.Н. Комиссаров берген анықтамаға сәйкес, көркем аударма деп негізгі міндеті ПР-ға көркемдік-эстетикалық әсер етіп отыруға қабілетті ПЯ-ға сөз туындысын құруға негізделген.

Осыған орай кейбір әдеби сыншылар көркем аударма – бұл аудару кезінде негізінен эстетикалық критерийлерге негізделіп отыратын сөз шеберлерінің қолынан ғана келетін өнер деп есептейді.

Жоғарыда айтылғандардың барлығынан анық болып отырған жағдай: көркем аударма бірдей дәрежеде тілдік және әдеби факт; оған (мұндай аудармаға) аударма мәтінінің көбірек көркемдігін қамтамасыз ету мақсатында барыша мүмкін болатын мағыналық дәлдіктен ауытқулар тән болып келеді.

Мәселе мынада болып отыр, көп жағдайда ИЯ мен ПЯ өзінің ішкі құрылымы бойынша мүлде әртүрлі болып келеді. Екі тілдің құрылымындағы сәйкессіздіктер грамматикалық трансформациялаудың қажеттігін шүбәсіз түрде тудырып отырады.

Бұл сәйкессіздіктер не толық, не ішінара болып жатады. Толықтай сәйкессіздік орыс тілінде ағылшын тілінде бар грамматикалық форма болмайтын жағдайларда байқалады. Кейбір жағдайларда бір тілдің грамматикалық категориясы өзге бір тілдің грамматикалық категориясына қарағанда анағұрлым кең болып жатады. Сонымен қатар аталмыш грамматикалық категория екі тілде де болатын, алайда өзінің барлық формаларында сәйкес келе бермейтін ішінара сәйкес келу жағдайларын бөліп көрсетіп кеткен жөн.

Аудармалық сәйкестікке («аударманың баламалығына») қол жеткізу екі тілдің формалық семантикалық жүйелеріндегі өзара өзгешеліктерге қарамастан, ПЯ нормаларын қатаң түрде ұстанумен, аударманың мәтіні бастапқы мәтінде берілген бүкіл ақпаратты барынша мүмкін болатындай толық түрде беру үшін аудармашыдан ең алдымен көптеген және сапасы тұрғысынан сан-алуан түрлі тіларалық түрлендірулерді – былайша атағанда аудармашылық трансформацияларды жүргізу шеберлігін қажет етеді.

Алайда «түрлендіру» терминін сөзбе-сөз түрде ұғынуға болмайды – бастапқы мәтіннің өзі немесе түпнұсқаның мәтіні түрлендірілмейді, яғни ол өзінше өзгермейді.

Бұл мәтін, әрине, өзінше өзгеріссіз қалады, алайда сонымен қатар және соған негізделумен біз өзін «аударма» деп атайтын өзге тілдегі мәтін жасалады. Осылайша, аударманы түрлендірудің белгілі бір түрі, атап айтқанда, тіларалық трансформация деп есептеуге болады.

«Грамматика» анықтамасына сүйенумен біз грамматикалық трансформациялардың бүрлерін белгілейміз. Грамматиканың негізгі бөлімдеріне синтаксис, морфология және сөз жасам жататындықтан, біз синтаксикалық трансформацияларды, морфологиялық трансформацияларды, сөз жасамдық трансформацияларды бөлеміз.

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: Либриком, 2014
2. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода: Об одном аспекте прикладной лингвистики. М.: УРСС, 2004

3. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с.

Дәріс 7. Ауызекі тілінің түрлері мен ерекшеліктері

Ауызекі сөйлеу стилін аудару процесі өте жан – жақты болып табылады, сондықтан аударудың бірнеше түрлерін және олардың әр қайсысына тән ерекшеліктерді атап кетуге болады.

Әрбір жіктелу объективті белгілер мен постулаттарға негізделуі тиіс. Аударманың жіктелуін айтатын болсақ, бұл процестің бірнеше белгілерін атауға болады. Аударма теориясына қатысты саланың зерттеушілері ХХ ғасырдың 50 – жылдарында Ж.Эрбердің ұсынған жіктелуін, оның ішінде, аударманың синхронды және кезекті түрін қолданып келе жатыр.

Сонымен бірге, орындаушының назарының маңыздылығы көп болады. Ол ең алдымен аударушыға тән сипат, яғни аударманы компьютерді қолданумен жасап, немесе адамның көмегімен жасауға болады. Адам жасаған аударма бірнеше түрге бөлінеді. Аударманың түрін анықтау үшін, ең алдымен, негізгі мәліметтің қашан зерттелгені және аударманың қашан пайда болғаны туралы ақпаратты білу керек.

Сонымен қатар, аударманың түрін анықтауда негізгі мәліметтің аудармаға ауыстырудың шарттарын білуіміз жөн. Әрине, негізгі мәліметпен қандай әдіспен танысқаны (визуалды немесе есту арқылы) және аударманың жасалған әдісі (ауызша немесе жазбаша) туралы сұрақтар туындайды. Керекті хабар анықталғаннан кейін ауызекі тілдің аудармасының дайындалуына үлкен көңіл бөлінеді. Бұл аудармашының мәтінді түзету мүмкіншілігінің барына немесе жоғына байланысты болады. Түзету мүмкіншілігінің өзі бір рет немесе бірнеше рет жасауға болатынын ескеруіміз керек. Аударманың дайындалуы уақыт шартына тәуелді болып, яғни, аударманың синхронды немесе кезекті түрде жасалғанына байланысты.

Жоғарыда айтылған сипаттамалар ауызекі сөйлеу стилінің аудармасының жіктелуіне негіз болып саналады. Ол жіктеулер келесі түрде жасалған:

- 1) жазбаша аударма
- 2) синхронды аударма
- 3) кезекті аударма
- 4) абзацтік – фразалық аударма
- 5) екі жақты аударма

Түптеп келгенде, жоғарыда көрсетілген аудармалардың түрлері айқын болып табылып, ешқандай сұрақтар туғызбайды. Алайда осы жіктелуді ғана қолдану жеткіліксіз болғандықтан, аударманың келесі түрлері де бар екенін ескеру керек:

Көріп жазбаша аудару, көріп ауызша аудару, тыңдап жазбаша аудару, тыңдап ауызша аудару. Ауызша тілдің ауызша аудармасы – аударудың ауызша жасалған түрі болып табылып, мәтіннің түпнұсқасы мен аударылған мәтіннің презентация түрімен ерекшеленеді.

Ауыз сөз стилінің аудармасының бірнеше түрін атап өтуге болады:

1. ауызша айтылған ауыз сөз тілінің ауызша аудармасы (ауызша жасалған ауыз сөзінің аудармасының ауызша жасалған түрі)
 - синхрондық аударма (айтылған мәтіннің түпнұсқасымен біруақытта жасалған ауызша аудару)
 - реттік аударма (берілген мәтіннің түпнұсқасын бөлік – бөлікпен тыңдап, ар – арасында жасалған тоқтау кезінде жасалған ауызша аударма)
 - біржақты аударма (бұл аударма аударманың бір түрі болып, берілген мәтінде бір жақты, яғни белгілі бір тілге аудару)
 - екі жақты аударма (бұл реттік ауызша аударма болып келіп, екі тілдің бір – біріне аударылуы)
2. жазбаша түрде келген ауыз сөз сөйлеу стилінің ауызша аудармасы (яғни ауыз сөз тілінің жазбаша түрін ауызша аудару)

Синхрондық аударманы жасау барысында түпнұсқа мен аударудың тілдерінің уақыт дәрежесін ескеруге тиіс, яғни автор мен аудармашы замандастар болуы міндетті түрде болмаса да, бұл фактор қарсы алынады. Себебі саяси орта оларға көп әсер етіп, мәдени, ғылыми – техникалық, күнделікті ортақ заттарды біріктіретін тарихи негізі болып келгендіктен.

Синхрондық аударма екі кезеңнен тұрады:

1. қабылдау
2. айтылу

Берілген кезеңдердің кезектілігі өте тез болғандықтан, қабылдау кезеңі барысында, бір бөлігі дұрыс емес түрде қабылданатын болса, негізгі ойдың бірліктерін ерекшелеу арқылы аударуға тура келеді. Сонымен қатар, аударма сапасына физикалық фактор (басқа біреулердің әңгімелері, құрылыс, дауыл, транспорт) мен лингвистикалық фактор (аудармашыға таныс емес сөздер, аббревиатуралар, терминдер) әсер етуі мүмкін.

Оларды аудару кезде, айтылған түпнұсқаның негізгі мағыналық бірліктерді ескеру арқылы аудару керек. Ол үшін лингвистикалық дайындаумен қатар, жалпы эрудиция, аймақтық дайындалу, күрделі сөз тіркестерін білу, сөйлемдердің байланысының грамматикалық және интонациялық құралдарымен таныс болуы керек.

Оған қоса, оратордың эмоциясы мен көңіл – күйі, аударманың жасалып жатқан жағдайын ескеру керек. Ауызша аудару кезде аударма тілдің лексикалық бірліктерін іздестіруге уақыт минималды болғандықтан, аударылмайтын сөздің негізгі ойын сақтайтын сәйкес сөзді немесе сөз тіркестерді тез арада табуды білу керек. Ол үшін күрделі сөйлемнің синонимдік жай сөйлемге ауыстыру ережелерін білу жөн. Реттік екі жақты аудармада бөлік – бөлікпен жасалып, аудармашының жылдамдығын керек етеді. Бұл ойдың тез арада тыңдап аударуды дамытады. Сонымен қатар, аудармашының «сахнада», яғни тыңдаушының назарын толығымен өзіне аударуды керек етеді.

Жоғарыда атап өтілген ойлық механизмдер әрқелкі шарттарда іске асады. Аудармашы хабарды таңдау арқылы қабылдау немесе негізгі хабарды визуалдық қабылдау арқылы біле алады. Сонымен қатар, аудармашы

жазбаша мәтінмен де жұмыс істеуі мүмкін. Бір сөзбен айтқанда, Р.К.Миньяр – Белоручева пікірі бойынша хабарды қабылдау механизмін келесі бөлімдермен сипаттауға болады:

1. мәтінді таңдау немесе көру анализаторлары арқылы қабылдаумен байланысты бола алады.
2. Мәтінді қабылдауға қайталау факторы үлкен әсер ете алады.
3. Мәтінді қабылдауы сөз сөйлеу бөліктерінің көлеміне байланысты бола алады. Еске сақтау қабілетіне үлкен немесе әлсіз қиыншылықтар бола алып, яғни үлкен қиыншылық кезінде еске сақтау процесі күрделенеді.
4. Аудармашыға берілген уақыт. Яғни аударылып жатқан тіл мен аударатын тілдерге ауысуға берілген уақыт. Бұл уақыт шектеулі немесе шексіз болуы мүмкін.

Диалогтың реттік аударылуы кезінде көлемдері кіші сөздер аударылады. Монологтың реттік аударылуында бөлік – бөліктермен аударылып, әр қайсысы 7-8 минут шамасында алатындықтан, аудару кезінде тыңдаушының назарын толығымен аудару үшін қысқартылып, негізгі ой ғана аударылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: Либриком, 2014
2. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода: Об одном аспекте прикладной лингвистики. М.: УРСС, 2004
3. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с.

Дәріс 8. Корей тілі ауыз екі сөйлеу стилін аудару барысындағы диалектпен байланысты қиыншылықтар

Корей тілінен қазақ тіліне аударудың ерекшеліктерін қарастыратын болсақ, біріншіден, соңғы кездері аударманы жасау барысында үш тілді қолданбаудың бағыты дайындалып жатқанына тоқталайық. Көптеген жылдар бойы қазақ тілі орыс тілінің әсерінде болып, оған қоса қазақ тілінің дамуы үшін ешқандай іс – шаралар қолданбай, әсіресе шет тілден қазақ тіліне аударуға әдістер қолданбады. Әрине, ол біздің мемлекетіміздің жеткілікті дамымауы мен корей тілінің носительдерімен қарым – қатынас жасауға міндетіміздің жоқ болғандығымен байланысты. Бүгінгі күні де қазақстандық корейліктер арасында қазақ тілін емін – еркін білетіндердің дәрежесі объективті себептер мен жағдайлармен байланысты төмен болып келеді. Барлық қазақстандық корей халқының арасында қазақ тілін жоғары дәрежеде білетін халқы 2-3% құрайды.

Оған қоса, біздің мемлекетімізде кәсіптік корейтанушылардың аз болып, Кореямен байланыс кезінде аудармашы және өкілі ретінде көптеген кеңес корейліктер шықты. Олардың тигізген көмегін өте зор деп айтуға болатындығына қарамастан, бірқатар қиыншылықтар, оның ішінде диалектіні түсіну қиыншылығы пайда болды.

Ким Г.Н. айтуы бойынша, корей тілі (Қазақстанда) ұзақ уақыт бойы ауызша және ауыз екі сөйлеу тілінде қолданып келіп, ресми мәртебесі болмаған. Кеңес корейліктер ерекше диалектіні қолданумен қатар, корей тілінің өзінде бір – біріне ұқсамайтын көптеген диалектер бар. Соңғы онжылдықта «дұрыс» корей диалекті ретінде астанасы – Сеулдің диалектісі саналған, ал кеңестік корейліктер болса, Ресейге, кейін Қазақстанға көшірілген олардың ата – бабаларының диалектісін қолданады (негізінен солтүстік – шығыс провинциясы – Хамген, юкчин(солт), менчхон (оңт)).

Ресейде, кейін Қазақстанда өз бетімен функцияланып, корейліктердің өзара қарым – қатынас жасаудың нәтижесінде қазіргі Корея мемлекетінің тілімен өзгешілігі көп болып диалект пайда болды. Носительдердің өздері бұл диалектіні коре маль – коре тілі деп атайды. Коре мальдің өзі зерттеу объектісі ретінде толық қарастырылмағанмен, оның бөлек сипаттамаларын О.М.Ким (1964), Р.Кинг (1941) диссертацияларында, Квак чхунгу (1993) монографиясында, Ко Сонму (1987) бөлек монографиясында көруге болады. Авторлар жазбаша деректемелерді қолданып, ххғасырдың басында Ресейде орыс және корей тілінде шығарылған жазбаларға сүйенген.

Н.С.Пак 2005 жылы өз еңбегін шығарып, онда жоғалып бара жатқан миноритарлық тілдердің маңызды мәселелерін, соның ішіндегі Қазақстандағы корей тілінің юкчин диалектін қарастырған. Бұл еңбекте осы диалектінің сипаттамалары сеулдік үлгімен алғашқы рет салыстырылды.

Коре тілі корейліктердің Қазақстан және Орт. Азияға депортацияға дейін жоғарғы саяси дәрежеге иеленіп, корейліктердің арасында кең қолданыста болды: бұл тілде этникалық қоғамның барлық мүшелері қолданып, тек күнделікті өмірде сөйлейтін тіл ғана емес, сонымен қатар, көпшілік алдында пайдалынатын құралы болды. Коре тілдің ережелеріне сай білімді адамдардың ауыз екі сөйлеу тілінде қолданды. Афанасий Арсеньұлы Ким, Лев Петрулы Цой, Яков Андрейұлы Ким, Михаил Николайұлы Ким және тағы басқа коре тілін жоғары дәрежеде біліп, көпшілік алдында да қолданған. Соған қарамастан, әлі күнге дейін юкчин диалектісінің, оған қоса коре мальдің де толық сипаттамасы жоқ, әсіресе коре тілі туралы ақпарат жеткіліксіз, себебі ол екі диалектке негізделіп құралған.

Корей мемлекетінде қазіргі заманның мемлекеттердің көпшілігінде сияқты, өзінің ережеленген тілі, яғни жалпыхалықтық, жазба ережелері бекітілген, ресми және қоғамның барлық саласында қолданылатын тілі бар. Ресми мәртебесі бар диалект – ол сеулдік диалект болып табылады. Сеулдік диалект – Оңтүстік Кореяның ресми тілі болып келіп, Сеулде, Инчхонда, Кенги провинциясында пайдалынады.

Аймақтық диалекттер:

- Чхунчхон диалекті - Чхунчхон-Намдо және Чхунчхон-Пукто провинцияларында, Тэджон қаласында қолданылады
- Канвон диалекті – Оңтүстік және Солтүстік Кореялардың Канвондо провинцияларында қолданылады
- Кёнсан диалекті - Кёнсан-Намдо және Кёнсан-Пукто (Йоннам аймағы) провинцияларында және Пусан, Тэгу, Ульсан қалаларында қолданылады.
- Хамгён диалекті – Солтүстік Кореяның Хамгён-Намдо, Хамгён-Пукто және Янгандо провинцияларында қолданылады
- Хванхэ диалекті – Солтүстік Кореяның Хванхэ-Намдо және Хванхэ-Пукто провинцияларында қолданылады
- Чолла диалекті – Оңтүстік Кореяның Чолла-Намдо, Чолла-Пукто (Хонам аймағы) провинцияларында, сонымен қатар Кванджу қаласында қолданылады
- Чеджу диалекті – Оңтүстік Кореяның Чеджудо аралында қолданылады
- Сеулдік диалект – Кенгидо провинциясында қолданылады

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: Либриком, 2014
2. В.Н.Лим. Стилистика и культура речи корейского языка. Хабаровск, издательство ДВГГУ, 2008.
3. Б.С.Ли, Ю.М.Ли. Деловой корейский язык. Ташкент. 2015
4. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с.

Дәріс 9. Корейлік сөйлеу этикетін аударуының ерекшеліктері

Сөйлеу этикеті деп белгілі бір қоғамда бекітілген сөз сөйлеу тәртібі мен қарым–қатынас формулаларының сөйлеу системасын айтады. Лингвистикада коммуникация теориясына көп көңіл бөлініп, адамдардың жалпы сөз сөйлеу тәртібінің мәселесі бірінші орында тұр. Тіл құралдары құрама түрінде оқытылып, ұлт – мәдениеттік факторлар ескеріледі.

Н.И.Формановская сөйлеу этикетінің арнайы функцияларын бөліп шығарды. Бұл функциялар коммуникативтік ережелерге негізделеді – «контакторнатушы, реттеуші, эмоция – модальді, тыңдаушыға бағыттылған функция».

Қарым–қатынас барысында сөйлеу этикетінің бар болуы сәтті коммуникацияның міндетті шарты болып табылып, бұл шарт арқылы адамдар белгілі бір хабарды бір – біріне жеткізіп, белгілі бір сұрақтарды қойып немесе сұрақтарға жауап қайтарып, белгілі бір іс – әрекетті орындайды (басқаларға сөз сөйлеу, сәлемдесу, алғыс айту, наразылық білдіру

және тағы басқалары). Сөйлеу этикетінің синонимдік формулаларының көптігіне байланысты коммуниканттан қалаған істі алу үшін сол формулалардың барлығын қолданған жөн. Мысалы, ағылшынша сөйлесіп тұрған адамның сөйлесуіне: «fine, thanks» немесе «no so bad, thanks» деп қайтаруы мүмкін. Әр ұлттың тілінің синонимикаларының көлемі әр түрлі бола алады. Сөйлеу этикеті қарым-қатынас пен тәртіптің ережелерін сақтауға бағыттылынған. Саясаткерлер, заңгерлер, өкімен жұмысшылары және қарым-қатынаспен байланыс ететін тағы басқа қызметкерлердің сөйлеу этикеті болмаса, оларды кәсіптік жарамсыз деп айтуға болады. Сөйлеу этикетін үйрену барысында ең алдымен сөздің сыпайы түріне көңіл бөлу керек, дегенмен анайы сөздерді де есепке алу жөн. Себебі анайы сөздердің өзі жасырын түрде келеді.

Корей тілінде сыпайлықты білдіру күрделі жүйеден құрылған. Әр тілдің сыпайлық қатынастарды көрсететін өзіндік құралдары мен әдістері болады. Сөйтсе де корей тілі сияқты этикет ережелерін соншалықты толық көрсететін тілді табу қиын.

Корей тілінде өзі туралы әңгіме болып отырған тұлға туралы сыпайлық көзқарасты ғана емес, сондай-ақ тыңдап отырған адам туралы сыпайлық көзқарасты сан-алуан түрде білдіруге болады. Тілдегі этикет ережелерінің дұрыс берілетіндігі сол, онда сыпайлық қатынастарын көрсететін құралдар мен әдістер ерекше дамыған болып келеді. Біріншіден, Корей тілі этикетті білдіретін сөздік құралдарға бай.

Айтып тұрған адам тыңдаушыға қатысты өзінің әлеуметтік жағдайын негізге алып сөз сөйлеуі тиіс. Әсіресе ол етістіктер мен сын есімдердің жалғаулық жұрнақтарынан анықталады. Осылайша 가다 (када) - бару етістігі осы формада тек жазба мәтінде де ғана қолданылады. Ауызша түрінде немесе жақын адаммен жазбаша түрде 가 (ка) болып, әлеуметтік жағдайы айтушыға қарағанда жоғары болып немесе таныс емес адаммен қарым-қатынас кезінде 가요 (каё) немесе 갑니다(камнида) түрінде пайдалынады.

Етістік пен сын есімнің сыпайлық дәрежесіне байланысты өзгеруі:

Ресми – сыпайлық стиль: етістік пен сын есімнің түбіріне дауысты дыбыстан кейін мнида (ㅂ니다), дауыссыз дыбыстан кейін сымнида (습니다) жалғаулық жұрнақтар қосылады. Сұраулы сөйлемдерде мникка (ㅂ니까), сымникка (습니까) жалғанады.

가다 – 갑니다 – 갑니까 (када – камнида – камника) – бару

읽다 – 읽습니다 – 읽습니까 (икта – иксымнида – иксымникка) – оқу

보다 – 봅니다 – 봅니다까 (пода – помнида – помникка) – көру

자다 – 자니다 – 자니까 (чжада – чжамнида – чжаникка) – ұйықтау

앉다 – 앉습니다 – 앉습니까 (антта – ансымнида – ансымникка) – отыру

먹다 – 먹습니다 – 먹습니까 (мокта – моқсымнида – моқсымникка) – жеу

етістік пен сын есім түбіріне ө (으) жұрнағының жалғауы арқылы жасалынады. Дәл осы стильді шетел адамымен қарым-қатынас жасауда қолдануды ұсынылады. Мысалы:

가다 – 가요 (када – каё) – бару

읽다 – 읽어요 (икта – ильгоё) – оқу

보다 – 봐요 (пода – поаё) – көру

자다 – 자요 (чжада – чжаё) – ұйықтау

앉다 – 앉아요 (анта – анчжаё) – отыру

먹다 – 먹어요 (мокта – могоё) – жеу

Анайы стиль: бұл стиль құрбы-құрдас арасында немесе тыңдаушы сөйлеушіден әлеуметтік дәрежесі төмен болған жағдайда қолданылады. Анайы стильді қолдану барысында етістік пен сын есім түбіріне жұрнақтар жалғанбайды: 가다 – 가 (када – ка) – бару

Анайы стильдің сұраулы сөйлемдері арнайы жалғаулы жұрнақтар жалғану арқылы жасалады. Бұл жұрнақтар – ㄴ냐 (ня) және ㄴ니 (ни). Мысалы ретінде жоғарыда көрсетіліп өткен бару етістігін айтуға болады: 가냐? (каня?) – барасын ба?

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: Либриком, 2014
2. В.Н.Лим. Стилистика и культура речи корейского языка. Хабаровск, издательство ДВГГУ, 2008.
3. Б.С.Ли, Ю.М.Ли. Деловой корейский язык. Ташкент. 2015
4. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с.

Дәріс 10. Корей тілінің сленгін аударуының ерекшеліктері мен қиыншылықтары.

Корей тілінен қазақ тіліне аударудың қиыншылығы ретінде күнделікті өмірдің жанрдың бірі сленгтерді аударуды айтуға болды. Жоғарыда айтылып кеткен диалект пен сөйлеу этикеті сияқты сленгтің де өзіне тән ерекшеліктері мен қиыншылықтары бар. Сленг лексикалық құбылыс бола тұрып, лингвистер мен психологтарды және аудармашыларды қызықтырған.

Белгілі бір тұрғындар отбының өзінің «тілін» құрайтын таң қаларлық қабілет туралы келесі лексикографиялық еңбектерден көруге болады: J. E. Schmidt "Narcotics Lingo and Lore". N. Y., 1959; Eugene E. Landy "The Underground Dictionary"

Кеңес зерттеулер туралы Г.А.Судзиловскийдің 1973 жылы жарық көрген «сленг – ол не?» деген еңбегін атап өтуге болады. «Сленг» ұғымын анықтайтын бөлімінде Г.А.Судзиловский айтуынша сленгке бірнеше әр түрлі түсініктемелер кіреді. Соның ішінде келесі түсініктемелер бар:

- Сленг – ол лексикалық құбылыс
- Сленгке әдебиетті емес лексика жатады
- Сленг – ол ауыз екі тілдің сипаттамаларының бірі
- Сленг – ол эмоциялық сипаты бар лексика
- Сленгке әдетте қалжыңдық, эрониялық айтылулар кіреді
- Сленгті жалпыға тыныс, жалпы қолданыстық, жалпыға таныс емес, жалпы қолданылмайтын түрлерге бөледі
- Сленгке шектеулі түсініктеме беріледі

Сленг ұғымының осынша ерекше сипаттамаларының көптігіне лингвистер мен сөз сөйлеу психологтары «сленг» терминін қолданудан бас тартып, басқа түсініктемелерді қолдануға жүгінеді. Алайда корей және қазақ сөздіктерінде «sl» (сленг) белгісі бар болғандықтан, аудармашы бұл анықтаманы жақсы біліп, сленг ұғымының түсінігімен таныс болуы керек.

Кейбір лингвистердің пікірі бойынша сленгизм мәні әдепсіздікпен ассоцияланады. И.Р.Гальперин өзінің «сленг термині туралы» мақаласында оның категориясының жоқ болғандықтан сленгтің жалпы мәнін теріске шығарған. Оның аргументациялары ағылшын лексикограф ғылымдардың зерттеулеріне негізделіп, бұл ғалымдардың айтуы бойынша бір сөз әр түрлі сөздіктерде әр түрлі лингвистикалық квалификациясының бар екендігін көрсетті.

Екінші жағынан, басқа лингвистер (Л.Л.Нелюбин, И.В.Арнольд, О.С.Ахманова) бұл терминді мойындайды. М.М.Маковский «сленг» терминін белгілі бір қоғам немесе адамдар тобы қолданатын әлеуметтік диалектке жатқызады. З.Костер-Томаның пікірінше жаргон мен сленг саяси жағдай мен қызығушылық әуестік, істер орта болатын әр түрлі топтарда қолданылады.

Қазіргі уақытта сленг термині кең мағынада түсіндіріледі. Е.Ю.Шамшиди бұл терминді тек әлеуметтік төмен сөздер ретінде ғана түсінбей, сонымен қатар әдеби тілдің катал ережелеріне сәйкес келмейтін мағынада түсіндірген.

«сленг және өткен шақ пен болашақтың ұқсас лексикалық құралдары» сөздігінің алғы сөзінде автор Джон С.Фармер «Сленг деген не? Шынында мен оның түсінігін ұғынбадым, сондықтан лексика саласымен байланысты ешбір анықтамағаны бере алмаймын», - деп жазған.

Сленгтің зерттеушісі Маррея сленгке анықтама беру мүмкін емес деген. Сондықтан шығар И.Р.Гальперин жетекшілігімен «Үлкен ағылшын – орыс сөздігінің» құрастырушылары «сленг» терминіне анықтама беруге бас тартты. Жоғарыда айтылғандай, көптеген ғылымдар бұл терминді мойындайды. Мысалы, «Қазіргі ағылшын тілінің стилистикасы» кітабының авторы И.В.Арнольд сленг туралы былай жазған: «Лексика мен фразеологияның бір тобына жатып айқын анықталған, эмоционалды, салыстырмалы және бейнелі сипаттамасы бар сленг күнделікті сөйлеу тілде қолданыста болып, әдебиет ережелеріне сай келмейді».

Қазіргі кездің сленгтің зерттеушісі Э.Партидж сленгті сөйлеу тілдің квинтэссенциясы деп атап, сленгті қарым-қатынастың ыңғайлығы үшін қолданылатын құрал ретінде анықтап, ешқандай грамматикалық ережелерге ғылым мен философияның заңдарына бағынбау керек», - деп жазған. Сонымен қатар, «Американдық сленгтер сөздігінің» авторы Стюарт Б.Флекснердің былай жазған: «Американдық сленгтің негізінде берілген сөздік құрастырылып, американдық халықтың көпшілігі қолданылатын сөздер мен айтылулар немесе олардың көпшілігіне түсінікті сөздер және ресми сөзде қолдануға «сәйкес емес» сөздер болып табылады». Атап кеткен Стюарт Б.Флекснердің мақаласында айқын мәліметтер мысалға келтірілген. «Орташа американдықтың» сөздік қоры 10000-20000 сөз шамасында болып келеді. Оның ішінде 2000 сөздер сленгке жатады. Демек, сленг жалпы лексикалық қордың 10-20% -ын құрайды. Алайда Стюарт Б.Флекснердің айтуы бойынша, орташа американдық бұл лексикалық қорды толығымен білгенмен, нақты сөз сөйлеу тәжірибесінде ол оны түгелдей пайдаланбайды.

Жоғарыда көрсетілген пікірлер мен гипотезаларға негізделіп, келесі нәтижені шығаруға болады: сленг дегеніміз – ол әртекті әлеуметтік және кәсіби дәрежеге жататын топтардың өкілдері пайдалынатын сөздері. Сленгті қолдану арқылы белгілі бір зат туралы кемсітетін және талғаусыз немесе алған сезімдерді күшейту және азайту үшін қолданылады. Сленг пен сленгке жатпайтын сөздер арасында «коллоквиализм», яғни сөйлеу сөздері бар. Бұл сөздерді ресми жағдайда қолдану орынсыз болғанмен, қалған жағдайлардың көбінде қолданыста болып келеді.

Сленг пен коллоквиализмдердің айырмашылығы неде? С.Флекснердің пікірі бойынша, олардың бір-бірінен айырмашылығы – бұл сөз бірліктерің қолдануының жиілігінде және олардың мағынасының түсінігінде болып келеді. Шынында айтқанда, сленгтің кейбір мағыналары ауыспалы болуының себебінен, әрқашанда түсінікті бола бермейді. Сондықтан оларды аударуда қиыншылықтар пайда болады. Екінші жағынан, олардың қолдану салалары. Атап айтқанда, коллоквиализмнің пайдалану саласы сленгке қарағанда кең болып келеді. Соңғы айырмашылық ретінде сленг пен коллоквиализмнің

эмоция мен сезімдерді білдіруді айтуға болады. Сленгтің сезімдік бейнелеуі коллоквиализмге қарағанда күштірек.

Сленгті басқа анықтамалармен, соның ішінде кәсіптік сөздер мен жаргондармен ауыстыру жағдайлары жиі кездеседі. Бұл сөздерді «тілдің төменгі сатысына» немесе, басқа сөзбен айтқанда, әдеби емес сөздерге жатқызуға болады. Олардың арасында шекараны белгілеу өте қиын болып келіп, И.Р.Гальперин «жаргондар мен кәсіптік сөздер және сленг арасындағы айырмашылықтарды бөлу өте қиынға түседі. Ол айырмашылықтар кейбір жағдайларда өте елеусіз болғандықтан, оларды ескермеуіміз де болады. Бірақ та әр қайсысының өз сипаттары болған себебінен айырмашылықтар жоқ деп айтуға болмайды.

Жаргондар мен кәсіптік сленгтерді қолдануына байланысты, олардың пайдалану саласы жалпы сленг пен диалектке қарағанда кіші болып келеді. Жаргондар мен кәсіптік сленг белгілі бір адам тобына ғана белгілі. Бұл топтардың сөздерін таныссыз сленгке жатқызуға болады. Ал жалпы сленгті айтатын болсақ, ол сөз сөйлеу лексикасымен анықталып, эмоционалды – сезімдерді жоғары дәрежеде белгілейді. Портер Г.Перин сленгті жанды, бейнелі, қазіргі заманғы тіл ретінде көріп, бұл тіл стандартты тілде және стандартты емес тілде қолданылады деген. Ол былай жазған: «сленгті дұрыс қолданатын жағдайда, кез келген адамның хабарын жеткілікті түрде жеткізе алады». Сонымен қатар, Портер Г.Перин сленгтің өз кезеңі бар деп айтқан, яғни уақыт өткен сайын сленгтің бейнелігін жоғалады. Дәл сол уақытта сленг саласының кейбір сөздері жалпыхалықтық қолданыстың тіліне ауысуы мүмкін. Мысалы, «бонус» немесе «ақы» сөздері бұрын биржа маклерлерінің топтарына ғана анық болып еді, қазіргі уақытта негізгі сөз қорының құрамына кіретін болған.

Лексикалық әр түрлілігіне байланысты, сленгтің алатын орны ерекше.

Корея халқы сленгті кең қолданыста болып келеді. Корей халқаның сленгтерінің пайда болудың негізгі көзін айтатын болсақ, басқа елдерден еш айырмашылығы жоқ сияқты, ол халықаралық ағылшын тілі болып келеді. Мысалдарды қарастырайық:

1	핸드폰	hand phone	cellular phone
2	자동차 핸들	handle	steering wheel
3	리모컨	remocon(remote+control)	remote control

Көрсетілген кестеде сленгтің корейше атауы, кейін сленгтің ағылшын атауы, соңында сленгтің пайда болған түпнұсқа сөзі берілген. Яғни бұл ағылшын тілі Корей мемлекетінде кеңінен қолдануын дәлелдейді. Сондықтан ауызекі сөз сөйлеу стилін аударуды іске асыратын аудармашының ағылшын тілін меңгеруі мен ағылшын сленгтеріне байланысты сөз байлығы болуы тиіс. Сонымен қатар, қазіргі жастардың соңғы техниканың игеруіне байланысты, бір-бірімен интернет желі ішінде қарым-қатынас жасауы көбейді. Ол

байланыс жасаушылардың арақашықтығына қарамай, хабарды, оған қоса, құжат, файл, ән, бейнелерді аздаған уақыт аралығында бір-біріне жеткізу мүмкіншілігін туғызды. Әрине, жастардың осындай әдіспен жиі «сөйлесуі», біріне-бірі тез хат жолдауының себебінен сөздерді қысқарту немесе өздеріне түсінікті жаңа сөздердің пайда болуы байқалынады. Нәтижесінде бұл сөздер күнделікті өмірде де қолданып, сленг түрінде қалыптасады. Оған қоса, жастардың өзара сөз сөйлеген кезде де көптеген өздеріне ғана түсінікті сөздер пайдаланады. Осындай сөздерге мысал келтіріп көрейік:

- 하이루 — көріспегелі көп болды
- 당근 — әрине
- 짱 — күшті
- 뽕, 구라 — өтірік
- 주긴다 – өте күшті

Сленгті пайдаланған кезде бірұлтты адамдар болса да, әлеуметтік әр түрлі топтың адамдары бір-бірін түсінбейтін кездер бола алады. Жасы үлкен кісі мен оқушының бейтарап тақырыпқа әңгіме айтылуы барысында, оқушының өзінің құрбы-құрдастармен қолданатын сөздерінің айтуы немесе үлкен кісінің ақыл-ойына байланысты күрделі мағыналы сөздерді пайдалануының нәтижесінде түсінбеушіліктер пайда болуы мүмкін. Әрине, олардың бір-бірін түсінбеген қарасақ, ауызекі сөз сөйлеу тілінің сленгін аударушының қызметі қаншалықты күрделі екендігін көре аламыз.

Жоғарыда көрсетілген сленгтердің мысалдарына қарап, оларды аудару әдістерін қарастырып өтейік:

- транскрипция және транслитерация: бұл әдісті қолдану дегеніміз – ол түпнұсқаның сленгін түрін аударылып жатқан тілінің әріптерімен белгілінеді. Яғни транскрипциялау кезінде оның сленгтің дыбыстық формасы анықталып, транслитерация кезінде сленгтің графикалық түрі (әріптік құрылым) суреттеу болып табылады. Қазіргі кезде сленгті аударуды негізінен транскрипция әдісі кеңінен қолданады. Сөздің фонетикалық және графикалық түрлері бір-бірінен айырмашылықтары бар болуы себебінен сленгті аудару кезінде аударма тілінде ол дәл болып келмей, шамамен аударылады;

- калькалау (сөздің әр бөлігін аудару): бұл тәсілді қолдану барысында түпнұсқаның сленгінің құрайтын бөліктерін – морфема немесе сөздер (сөз тіркесі болған жағдайда) аударма тілдің лексикалық сәйкестіктерге аудару болып келеді. Калькалау тәсілінің ерекшелігін айтатын болсақ, аударма тілінде жаңа сөзді немесе сөз тіркесті құрауы, олар түпнұсқаның лексикасының көшірмесін сақтау керек;

- бейнелеу аудармасы: сленгтің мағынасын көп таралған, жалпы анықталған сөзлер арқылы түсіндіру. Алайда, ол сөздер түпнұсқа мәтініне сай болуы тиіс;

- түсініктемелерді қолдану арқылы аудару.

Бірақ та сленгті аударуда ең көп таралған әдістерді келесі болып келеді:

- қазақ тіліндігі ұқсас сленгті табу, яғни ол сленгте түпнұсқамен бірдей бейнелік болуы керек;

- түсінік берк, мағынасын анықтау, суреттеу тәсілдерін қолдану арқылы аударманы жасау.

Оған қоса, сленгтің қай салада, қандай жағдайда қолдану ережелерін де білуіміз жөн.

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: Либриком, 2014
2. В.Н.Лим. Стилистика и культура речи корейского языка. Хабаровск, издательство ДВГГУ, 2008.
3. Б.С.Ли, Ю.М.Ли. Деловой корейский язык. Ташкент. 2015
4. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с.

Дәріс 11. Көркем әдебиетті аударудың ерекшеліктері

Әдебиетке өзінің материалы тіл болып табылатын өнер ретінде көркемдік бейне мен сол өзінің негізінде құрылатын тілдік категория арасындағы ерекше, көбінеки тікелей болып келетін тығыз байланыс тән болып келеді. Аудармадан түпнұсқаға тікелей бейнелік сәйкестіктерді іздестіру көбінеки жүзеге асқысыз болып келеді немесе формалистикалық шешімдерге әкеледі. Көркемдік аударманың міндеттері әдетте, анағұрлым күрделі жолмен – түпнұсқаны өзінің аясында жекелеген элементтер сондағы атқаратын рөліне сәйкес қалпына келтіріліп отыратын біртұтас нәрсе ретінде беру арқылы шешіледі.

Көркем әдебиетті кітап сөзінің қалған туындыларынан ерекше ететін тағы бір қасиетіне оның мағыналық сыйымдылығы жатады. Ол жазушының сөздердің жиынтығының тікелей мағынасы айтып тұрғаннан көбірек айтуға деген қабілетінен, оның оқырманның ойын да, сезімін де, қиялын да жұмыс істету шеберлігінен байқалады. Әдеби туындының мағыналық сыйымдылығы не реалистикалық типтендіру формаларында, не аллегориялық астарлы сөздерден, не көркем сөздің жалпы көп салалығынан айқындалады.

Көркем әдебиетке тән тағы бір қасиеті — бұл мазмұн мен форманың анық түрде байқалатын ұлттық бояуы, мұнысы әдебиетке ақиқатты соның өзімен негізделген бейнелер арқылы көрсету үшін барынша тән болып келетін құбылыс. Сонымен қатар тарихи жағдай мен соны көрсететін туынды бейнелерінің арасындағы тығыз байланыс та маңызды болып келеді. Көркем

әдебиетке тән осы ерекшеліктердің барлығы бойынша жазушының жекедара мәнері айқындалады.

Жазушының жекедара нақышы жалпы халықтық тілдің белгілі бір сөйлеу стильдерін қолданудан құралады. Оның біртұтастығы стилистикалық талдау тәртібімен элементтерге бөлуге түседі (түпнұсқаны да, сондай-ақ өзінің түпнұсқамен қатынасында аударманы да). Көркем әдебиет шеңберіндегі айрықша саланы өзіндік жанрлары бар поэзия құрауда.

Әдеби жанрлардың әрқайсысының өздеріне тән сөйлеу мәнерлерімен ерекшелігі аудармаға қойылатын талаптардан байқалады. Үлкен рөлін өзіне аударылып отырған тілдің сөйлеу мәнерінің жағдайлары ие атқарады. Егер аудару кезінде романның немесе драманың диалогындағы фразалар мен сөздердің сөздіктік-заттық мағынасы түпнұсқаға тым дәл түрде сәйкес келетін болса, сөйлеудің түпнұсқадағысынан анағұрлым кітаптық бояуға ие болып келетіндігі туралы пікір оңай қалыптасады.

Алайда көркем әдебиетті аудару туралы мәселенің ерекшелігі жай ғана сонда көрсетілген сөйлеу нақыштарының сан-алуандығымен, берілуге жататын және аударма тілінде қызметтік сәйкестіктерді қажет ететін лексикалық және грамматикалық элементтердің көпшілігімен ғана белгіленбейді. Сондай-ақ көркем аударманы зерттеудегі бейненің тілдік формасы, тілдік табиғаты және тілдік категориялардың көркемдік-мағыналық функциясының өзекті проблемасы бар.

Көркем әдебиеттің бейнелері тілдік категорияларға негізделген және олардың арасындағы байланыс тығыз және тікелей болып келеді. Мұнысы көркем әдебиетті өзінде ұғымды білдіру үшін қызмет ететін тілдік форма анағұрлым белсенді рөлге ие болатын немесе бейтаап болып келетін ғылыми, іскерлік құжаттардың, газеталық ақпараттың әдебиетінен ерекшелендіреді. Көркем әдебиетте тілдік форма бейненің немесе бейнелер жүйесін ұғынудың сипатын негіздеумен солардың мазмұнымен жандандырылған өзара әрекеттесуге түсіп отыруы мүмкін.

Көркем әдебиеттегі мазмұн ұғымының өзі оның ғылыми әдебиеттегі немесе іскерлік құжаттағы мазмұнынан анағұрлым күрделі болып келеді; ол айтылған сөздің заттық-логикалық, идеялық-танымдық жағын ғана емес, сонымен қатар оның эмоциялық бояуын, оқырманның тек ақылына ғана емес, сондай-ақ сезіміне әсерін тигізу қабілетін қамтиды.

Бұл қабілет көбінекі өзге тілдің сөздігінде азды-көпті дәл сәйкестікке ие болатын сол не өзге түрдегі сөздің немесе сөз тіркесінің заттық-логикалық мағынасына емес, сөздің қайсыбір стилистикалық бояуында немесе сөздердің орналасу формасында, олардың мағынасы бойынша үйлесу сипатында негізделіп жатуы мүмкін.

Тілдің жағдайлар бойынша бір мезгілде бір жағынан түпнұсқаның сол не өзге түрдегі грамматикалық формасының мағыналық қызметін немесе лексикалық-стилистикалық ерекшелігін, екінші жағынан сол айтылған сөздің заттық мағынасын қалпына келтіру мүмкіндігі болмайтын жағдайлардағы аудару кезіндегі қызметтік сәйкестіктерді табудың ауырлығы осымен

негізделген. Дәл осындай жағдайларда көркем аударма үшін ерекше тән болып келетін шығармашылық міндеттерді шешу туралы, өзінің «бастапқы элементі» дәл осы тіл болып табылатын өнер құралдарының қиындықтарын жеңу туралы мәселе барынша шиеленіскен түрде туындайды.

Бұл ретте бірнеше немесе көптеген әдістердің арасынан берудің белгілі бір мүмкіндігін, аудару нұсқасын таңдап алудың қажеттігі ерекше маңызға ие бола бастайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: Либриком, 2014
2. В.Н.Лим. Стилистика и культура речи корейского языка. Хабаровск, издательство ДВГГУ, 2008.
3. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с.

Дәріс 12. Корей әдебиетінің символдары мен ұлттық реңкін аударудың қиындықтары

Корей тілінен орыс тіліндегі аудармаларда кездесіп отыратын корейлік фразеологиялық сипаттағы лексемалар мен сөз тіркестерінің басым бөлігі символдық түрде оқылады. Жалпыға мәлім болғандай, аудару кезінде шетелдік фразеологиялық сипаттағы лексемалар мен сөз тіркестерінің символдық қызметі, әдетте, жоғалады. Сорокин Ю. А. атап кеткендей, корей тілін тасымалдаушы оқырманда автоматты түрде тікелей ассоциацияларды, сондай-ақ түрлі саладағы жанама ассоциациялардың көптеген санын туындатып отыратын «ерекше сипаттағы сигналдардың» жиыны болып табылатын нәрсе [орыс тілді оқырман үшін «ақ дақтар», лакуаналар болып табылады.

Корейлік ортағасырлық туындылардың айрықша қасиетіне мұнда мифологиялық ассоциациялар арқылы Қытайдың мәдени дәстүрімен туындалған тұрақты сөз тіркестерінің көптігі жатады, бұлар жағдайлардың, заттар мен солардың қасиетінің белгісі (символы) болып қызмет етеді. Айта кететіні, ортағасырлық авторлар қытайлық аңыздардың, әдеби туындылар мен шынайы (тарихи) оқиғалардың (кейіпкерлерінің) арасын, сондай-ақ ежелгі уақыт пен анағұрлым кейінірек замандарда орын алған оқиғалардың арасын айырмайды. Оларда барлығы, А. Ф. Троцевичтің пікірінше, "қайсыбір тарихтан тыс уақытқа жатады және бәрі бірдей үлгілі болып елестетіледі"

Бұл символдар «біржолата» түрде корейлік ортағасырлық әдебиетке берілген болатын, оларды қолдану өздерін ХХ ғасырға дейінгі ақындар мен прозашылар ұстанып келген поэтикалық дәстүрге айналды.

Бұл символдарды А. Ф. Троцевич толық сипаттап кеткен .

Біз Никитинаның М. И. ізінше корей әдиетінде адалдық пен тұрақтылық символдарының *бамбук пен қарағаймен* байланыстырылатын байқадық.

«Бамбук пен қарағаймен әлемнің қасиеті, сондай-ақ адамның қасиеті ретінде мәңгінің, өзгермейтін белгі жайлы көзқарастардың кешені байланысты болып келеді» [.

«Хорошо зная сына, который словно зеленый *бамбук*, уж если решится, ничто не заставит его изменить свое решение..." ["Мангендэ" 1981, 203];

"Жасыл *бамбук* тәрізді егер ол бір шешім қабылдаса, оны сол шешімін өзгертуге ештеңе мәжбүрлей алмайтын баласын жақсы біле тұра ..." ["Мангендэ" 1981, 203];

"Ее волю, твердую, как металл и камень, можно сравнить лишь с зеленой *сосной*, изумрудным *бамбуком* и *пихтой*, что не меняются четыре времени года" ["Верная Чхун Хян" 1990, 42];

"Оның металл мен тас тәрізді қатқыл жігерін жылдың төрт мезгілінде өзгерусіз қалып отыратын жасыл қарағаймен, көк жасыл бамбукпен және самырсынмен ғана салыстыруға болады" ["Верная Чхун Хян" 1990, 42];

"Язык у этой красотики - что нож острый, верность - что *сосна* и *бамбук*" ["Повести страны зеленых гор" 1966, 227].

"Бұл сұлудың тілі пышақ тәрізді өткір, адалдығы – *қарағай мен бамбук тәрізді*" ["Повести страны зеленых гор" 1966, 227].

Кейде символдардың түсіндірмесін автор өз кейіпкерлеріне айттырады:

«Домик опрятный, - сказал юноша, - и бамбуковая роща густа, а бамбук - это символ женского постоянства" ["Верная Чхун Хян" 1990, 32].

«Үйшік жинағы, - деді бозбала, - және бамбуктік шалғын қалың, ал бамбук – бұл әйел тұрақтылығының белгісі" ["Верная Чхун Хян" 1990, 32].

Лотос сұлулық пен тазалықтың белгісі.

"Душа человека подобно белому *лотосу*, желания его - как весенний ветер" ["Сон в нефритовом павильоне" (1982, 30)].

"Адамның жаны ақ *лотос* тәрізді, оның тілектері – көктемгі жел тәрізді" ["Сон в нефритовом павильоне" (1982, 30)].

Мұз - тазалық символы.

"А ты, неразумный, Са, чистую как *лед*, сделал несчастной" ["Скитания госпожи Са по югу" 1960, 353];

"Ал сен ақылсыз, *мұздай* таза Саны бақытсыз еттің" ["Скитания госпожи Са по югу" 1960, 353];

"Ни разу в жизни я не выходила из дома дальше нашего сада и была чиста, как *лед*." ["Записки..." 1985, 185].

"Мен үйдегі бағымыздан ары ешқашан ұзап шыққан емеспін және *мұздай* таза болатынмын" ["Записки..." 1985, 185].

Яшма сондай-ақ сұлулық пен тазалықтың белгісі болып табылады.

"Как можно сомневаться в супруге, чистой, как *яшма*" ["Скитания госпожи Са по югу" 1960, 351];

"*Яшмадай* таза зайыбыңа қалайша күмәндануға болады" ["Скитания госпожи Са по югу" 1960, 351];

"... Са, целомудренная, непорочная, чистая, как *лед ж яшма*" ["Скитания госпожи Са по югу" 1960, 369];

"... Са, *мұз бен яшмадай* пәк, бейкүнә, таза" ["Скитания госпожи Са по югу" 1960, 369];

Счастье *селезня жутки*. - *Селезень жутка* являются древним символом супружеской любви и согласия.

Ата үйрек пен аналық үйректің бақыты. – *Ата үйрекпен аналық үйрек* ежелгі ерлі-зайыптылық махаббат пен келісімнің белгісі болып табылады.

"В ту пору Кильдону было уже за двадцать, а он еще не изведал счастья *селезня и утки*" [Хо Гюн 1990, 276];

"Ол кездері Кильдон жиырмадан асып кеткен болатын, ал ол болса әлі ата үйрек аналық үйректің бақытын татып көрмеген" [Хо Гюн 1990, 276];

"В сокровенной беседе раскрывались сокровенные чувства, словно мандаринские *селезень* и *уточка* с реки Лошуй радовались весеннему ветру..." ["Сон в нефритовом павильоне" 1982, 64].

"Өте маңызды әңгімеде Лошуй өзенінің мандариндік ата үйрегі мен аналық үйрегі көктемгі желге қуанғандай асыл сезімдер ашылып отырды..." ["Сон в нефритовом павильоне" 1982, 64].

Көбінеки символдың тура мағынасы оның белгіліп отырған затпен айқын байланысы болмай жатады.

Мысалы лотостар бойынша қадамдар және сұлудың жүрісі, *жауын мен бұлттың қуанышы және сүйгендердің кездесулерінің қуанышы; кішкентай қызыл дақ - "бұлбұлдың қаны"* және бойжеткеннің пәктігі, тазалығы; *мұз ойықтағы тұқы және алынған багалы зат*; және т.б.

Белгі мен белгіленіп отырған сәт ретінде аңыз немесе хикая болатын. Корейлік ортағасырлық туындыларында "суреттеліп отырған құбылыс қытайлық аңыздан (немесе хикаядан) алынған қайсыбір меңзеумен көрсетіліп отырса, онда сол арқылы құбылыс бүкіл қытайлық аңызға қатысты болып келеді" [¹, 193].

¹ Троцевич А. Ф. Корейская средневековая повесть. М.: Наука, 1975

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: Либриком, 2014
2. В.Н.Лим. Стилистика и культура речи корейского языка. Хабаровск, издательство ДВГГУ, 2008.
3. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с.

Дәріс 13. Реалийлерді белгілейтін корейлік лексемаларды аударудың ерекшеліктері

Л. Н. Иорданская мен И. А. Мельчуктің пікірінше: "Лексикалық бірліктің L лексикалық коннотациясы өзін L өзінің референтіне жатқызатын және соны түсіндірмесіне енбейтін қайсыбір сипаттама" [i, 196].

Жалпыға белгілі болғандай, шеттен алынған кезде шет тілді лексема өзінің коннотативтік байланыстарын жоғалтып, ал рецептор–тілде жаңа байланыстарды алуы мүмкін. Алайда, өздерінің қолданылуы аудармалардың қазақша мәтіндерінің шеңберімен, қазақ тілді арнайы этнографиялық әдебиетпен, саяхаттанушылардың жазбаларымен шектелген экзотизм-кореизмдердің коннотативтік байланыстарына келер болсақ, зерттеулер көрсетіп отырғандай, олар сақталады.

Сірә, мұның себептерінің біріне оларды тақырыптық шектелген қазақ мәтіндерінде қолданылуы жатады. Корея және корейліктер жайлы қазақ мәтіндерінің авторлары, көркем туындылардың аудармашылары мәтінге корейлік лексеманың өзін ғана емес, сонымен қатар оған дереккөз-тілде тән болып келетін коннотацияларды көшіреді.

Мысалы, корей тіліндегі кисэн лексемасы әңгіме кисэннің өмір салты, әрекеті туралы болған жағдайда жағымсыз коннотацияға ие болуы мүмкін және әңгіме корейлік кисэндердің сұлулығы туралы болған кезде жағымды коннотацияға ие болуы мүмкін. Зерттеулер көрсетіп отырғандай, бұл байланыстар аудармалардың орысша мәтіндерінде сақталған.

Орыс тілді, сондай-ақ қазақ тілді оқырман үшін мұндай түрдегі кореизмдер аудармашының түсіндірмелері болмаса, соның мәдениетінен белгілі болып келетін ешнәрсемен байланысты болып келмейтін және сол себептен не жағымды, не жағымсыз көзқарасты тудыра алмайтын барынша бейтарап ұғымдар болып келеді.

Корей лексемасына қандай реңк беру керектігі Корея және корейліктер туралы қазақ мәтіндерінің авторына, көркем туындылардың аудармашыларына байланысты. Дәл сол автор немесе аудармашы кореизмге жағымды немесе ежағымсыз «заряд» беріп отырады, сол арқылы ол орыс тілді оқырманның аталмыш лексемаға деген көзқарасын қалыптастырады. Аудармашылардың біреулері бейтарап түсіндірме береді, екіншілері түсіндіру үшін орыс тілінде жағымсыз коннотацияға ие болып келетін орыс лексемаларын пайдаланады (кисэн - *әнішілер, қыздар*).

Кисэн кореизміне барынша сыйымды, нақты түсіндірме біздің пікірімізше, "Верная Чхунхян" (1990) кітабына арналған (Түсіндірмені құрастырушы - Д. Елисеев) түсіндірмелерде, "Бамбук в снегу" (1978) жинағына арналған ескертуде (құрастырушылар Л. Концевич пен М. Никитина), "Повести страны зеленых гор" (1966) жинағына арналған

түсіндірмелерде (құрастырушы Б. Рифтин), Ким Ман Чжунның "Облачный сон девяти" романына арналған ескертулерде (құрастырушы Л. Меньшиков) және т.б. берілген: кисэн – ескі Кореядағы әншілер мен бишілер; «арамзалардың» төменгі сословиесіне жататын.

Мұндай түсіндіру біздің ойымызша, өзінің қысқалығы, сыйымдылығы мен нақтылығы бойынша энциклопедиялық мазмұндауға жақын болып келеді.

Кисэн кореизмін контекстінің ішінде түсіндірмелеу негізінен сахаттанушылардың жазбаларына, этнографиялық әдебиетке тән болып келеді. Оның үстіне, әртүрлі контексте кисэн лексемасы өзінің әртүрлі жақтарын, мағынасының компоненттерін жүзеге асырып отыруы мүмкін деп атап кеткен қызықты. Мағынаның қай жағын баса көрсету, қандай реңкіні ерекше ету – мұнысы автордың көзқарасына байланысты болып келетін жағдай. Кейде мұндай біржақты, сыңар жақ түсіндірме жағдайлық тұрғыда негізделген болып келеді, жиі жағдайда олай емес.

Кисэн кореизмі орыс тілді түсіндірмеге қатысты алдыңғы жайғасымда, сондай-ақ артқы жайғасымда тұруы мүмкін, бұл түсіндірме бір лексема, сөз тіркесі немесе тым жайылған түсіндірме түрінде болуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: Либриком, 2014
2. В.Н.Лим. Стилистика и культура речи корейского языка. Хабаровск, издательство ДВГГУ, 2008.
3. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с.

Дәріс 14. Жеке атауларды аударудың ерекшеліктері

Жеке атаулар корей шығармаларының ажырағыссыз бөлігі болып табылады. Айта кететіні, корей қоғамдастығының мәдени қорында Қытайдың мәдени қоры кеңінен көрсетілген (мысалы, Джугэ Лян, Янгуйби, Ван Сиджи және басқа да көптеген антропонимдер). Оның үстіне қытайлық императорлардың, әскери қолбасшылардың, ақындардың, олардың әйелдерінің, күндерінің және т.б. атаулары корей ұлтының мәдени қорында сақталып жатқан атаулардың негізгі бөлігін құрайды. Алайда орыс тілді оқырман үшін бұл атаулар «бөтен мәдениеттің белгілері» болып табылады, ассоциативтік интермәдени лакуналарға айналады.

Корей ортағасырлық туындыларындағы жеке атаулар – бұл көбінеки канатты сөздердің, тұрақты салыстырулардың компоненттері, танымал қытайлық және корейлік тарихи тұлғалардың, жалпыға танымал кітаптардың әдеби және ертегі кейіпкерлерінің есімдері және т.б. Көркемдік мәтіндерді аудару кезінде мәдени қордың бұл бөлігі былайша айтқанда, мәтінді қисынды түрде қабылдауды қиындататын, орыс тілді оқырман үшін кедергі болады. Бұл атаулардың барлығы символ-атаулар, жапсырма-атаулар болып табылады [1, 290].

"Мен әзірше адамдарды нашар білемін, алайда сыртқы келбеті **Пань Юэнің** келбетіндей адам **Хань Синь** немесе **Фу Би** жасайтын ерліктерді жасай алатындығын білемін, ал дарыны бар Ли Бо және Ду Фу дәл **Сыма Сян-жу** мен **Чжо Вэнь-цзюнь** тәрізді соншалықты қатты сүйөі тиіс ["Сон в нефритовом павильоне" 1982, 44].

Туындының контексінде **Пань Юэ, Хань Синь, Фу Би, Ли Бо, Ду Фу, Сыма Сян-жу** және **Чжао Вэнь-цзюнь** тәрізді атаулардың орын алуы тұлғаның сұлулық тәрізді қасиеті мен белгілері жайлы белгі береді, (**Пань Юэ** – керемет сұлулығымен ерекшеленген қытайлық ақын тәрізді (243-300 жж.)); борышына адал болу, берілгендік (**Хань Синь** - Гао-цзудың (б.д.д. 206-197 жж. до н. э.) жақын серіктесі, ол оның негізгі қарсыласы Сян Юді жеңген және өзге де баға жетпес қызметін көрсеткен; Фу Би (1004-1083 жж.) – Сун дәуірінің қайраткері, бірнеше рет бірінші министр болған, киданьдармен келіссөздер жүргізіп отырған); ақындық дарын (Ли Бо (701-752 жж.) – қытайлық ақындардың ішіндегі «аспан тұрғынының жерге жіберген» ең әйгілі ақыны; Ду Фу (712-770 жж.) – Қытайдың ұлы ақындарының бірі); ғашығына берілу (**Сыма Сян-жу** (179-118 б.д.д. жж.) - Хань дәуірінің көрнекті ақыны. Әдебиетте ақсүйек **Чжао Вэнь-цзюнь** (б.д.д. II ғ.) қызы мен артынша әйгілі болған кедей **Сым Сян-жудың** баласының романтикалық оқиғасы айтылады).

Орыс тілді оқырман үшін бұл атаулар «кадр сыртында қалып отырады», олар семантикасыз. Орыстық узушта бұл қасиеттердің тасымалдаушылары осы қытайлық атаулармен байланыстырылмайды. Демек, бұл атаулар корей тілінің орыс тілді аудармаларында ешқандай айрықша мәнге ие болмайтын сөздер ретінде тұрады. Мұнда, Ю. А. Сорокинның айтуынша, "нивелирлеу" орын алады: имена, обладающие "қайсыбір белгілер жиынын белгілеу қасиетіне ие болып келетін атаулар өзінің маңыздылығы мен мәні бойынша мәтінде өздері орыс оқырманы үшін маңыздылық пен ерекшелікке ие болатын атаулардан өзгешеленбейді" [1, 143; 1].

Бұл антропонимдер кейбір мәдени-тарихи фактілермен түзетпеленген және "мәдени-тарихи аяны қалпына келтіріп көрсету құралы болып табылады" (Сорокин, тура сол жерде), әдетте, корей әдебиетінің туындыларында ерекше топты құрайды.

Орыс тілді оқырман үшін шағын мәтін түріндегі толық түсіндірме қажет етіледі, себебі осы тарихи тұлғалардың атаулары басым көпшілігінде оларға жоғарыда айтылып кеткендей ештеңені айтпайды.

Өздерінің туындылардың мәтіндерінде орын алуы тұлғаның даналық, алдын-ала байқағыштық, тапқырлық, батылдық тәрізді қасиеттерінің бар екендігін көрсететін Джугэ **Лян** және **Ли Сун Син** антропонимдері. Алайда егер осы атаулардың корей тілінің тасымалдаушысы үшін даналық, алдын-ала байқағыштық, тапқырлық, батылдық үлгісі ретіндегі мағыналық мәселесі туындамаса, орыс тілді оқырман үшін мұндай мағыналық аса қиынға түседі. Орыс узусында мұндай қасиеттердің тасымалдаушысы Джугэ **Лян** мен **Ли Сун Син** атауларымен байланыстырылмайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: Либриком, 2014
2. В.Н.Лим. Стилистика и культура речи корейского языка. Хабаровск, издательство ДВГГУ, 2008.
3. Б.С.Ли, Ю.М.Ли. Деловой корейский язык. Ташкент. 2015
4. Быкова, И. А. Теория перевода (когнитивно-прагматический аспект) : учебник [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — М.: Российский университет дружбы народов, 2013. — 144 с.

Дәріс 15. Тұрақты сөз тіркестерін – нумерологемаларды аударудың ерекшеліктері

Тұрақты сөз тіркестері-нумерологемалар өзге мәдениеттің, өзге менталитеттің, өзге дүниелік қабылдаудың хабарлаушылары болып табылады. Корей туындыларында мысалы, мынадай тұрақты сөз тіркестері-нумерологемалар қолданылады: *бес түрдегі қатынастар, өзін-өзі ұстаудың үш ережесі, әйелдің жеті кемшілігі, үш жыл траур, үйлену тойының алты дәстүрі және т.б.*

Корей туындыларында мұндай сөз тіркестерін қолдану өзінің мәні бойынша терең ұлттық болып келеді. Көркем аудармаларда нумерологемалар сол тілдің соңымға тән болатын өзін-өзі ұстау нормалары мен ережелері туралы, моральдік-әдептік критерийлер туралы ақпаратты тасымалдап отырады. Алайда нумерологемаларда беріліп отырған ақпарат міндетті түрдегі түсіндірмелеуді қажет етеді.

Осы сөз тіркестерінің артында тұрған корейлік дәстүрлерді түсіндірмелеу менталитеті мен дүниелік көзқарасы өзгеше болып келетін, өзге дәстүрлермен тәрбиеленген оқырман үшін ерекше қажет. Өкінішке орай,

көп жағдайларда бөтен мәдениеттің осы феномендеріне түсіндірмелер берілмей жатады немесе жалпылама, нақты емес сипатқа ие болып келеді.

Үйлену тойының алты салт-дәстүрі (феодалдық Кореядағы некеге отыру) корей әдеби туындыларының беттерінде жиі айтылып жатады.

Кейде авторлар тек бір ғана үйлену тойындағы дәстүрлік әрекетті атаумен ғана шектеліп отырады.

32 "Ақыры дуана шенеуніктен былай деп сұрады: - Біз дәл қазір ең бақытты күнді таңдап алсақ қайтеді!" ["Сказание о госпоже Пак" 1960, 497];

33 "Нефритпен әшекейленген алқызыл халат киген жас академик Инейдің үйіне қолына ағаш қаз ұстаған күйінде жақындады" ["Сон в нефритовом павильоне" 1982, 108-109];

"Алайда біз бір-бірімізден алыс тұрамыз, бізге қатынасу қиынға түседі. Сондықтан мен тойдың уақыты белгіленсе деп қалар едім, мен күйеу жігіттің сыйлықтарын алып оларды қыздарыма берген болар едім" ["Записки..." 1985, 113.]

Корей тілінен жасалған көркем аудармаларда бәрінен де жиі кездесетін дәстүрлік әрекет *саджу* "төрт күн" немесе "төрт тіреуіш" – бұл өзінде күйеу жігіт пен қалыңдықтың туылған жылы, айы, күні мен уақыты көрсетілген құжат. Күйеу бала мен қалыңдықтың *саджуы* бойынша жұлдызнама жасалады, онда күндердің үйлесімінде той үшін жағымсыз болатын алдынала белгілердің бар-жоғы анықталатын, сондай-ақ планеталардың жүрісіндегі үйлесімдер барынша бақытты болатын той күні таңдалып алынатын. Мысалы, жолбарыс пен қоян үйлесімдеріне жол беруге болмайтын, себебі жолбарыс қоянды жеп қояды және т.б.

34 "- Мен қорғансыз жесір болсам да, ол мен төрт бақытты сандар туралы тиісті түрде бал ашпайынша, мені күшпен күйеуге шығарамын деп бекер ойлайды..." ["История фазана" 1990, 298];

35 "*II жұлдызнаманың сегіз белгісі келешектегі* Чхун Хян бақытты тағдырын болжайды" ["Верная Чхун Хян" 1990, 80];

36 "Алты дәстүрдің барлығын бірдей тойға дейін орындамаса да болады. Алайда күйеу баланың тойға арналған хаты мен оның төрт күнінің жазбасы міндетті түрде болуы тиіс " ["Верная Чхун Хян" 1954, 93].

Алты той дәстүрі нумерологемасына арналған түсіндірмені екі топқа бөлуге болады:

1. өте жалпылама сипаттағы, өте қысқа;
2. алты некелік дәстүрдің барлығын атаған толық түрдегі.

Жалпы сипаттағы қысқаша түсіндірмелердің мысалдарын келтіріп кетейік.

"Жақсы іске әрдайым кедергі болуға тырысып жатады. Чхун Хян әлі күйеуге шыққан жоқ қой, мен де үйленген жоқпын. Бір-бірімізге сөз жүзінде сөз берейік, және де бізде тиісті алты той дәстүрі болмағанымен, ақсүйектің баласы бір аузымен екі қарама-қайшы сөзді айта алмайды!" ["Верная Чхун

Хян" 1990, 42]. 366-беттегі түсіндірмеде: "*Алты той дәстүрі* – некеге отыру кезінде алты дәстүрлік әрекет" (Түсіндірмені құрастырған Д.Елисеев).

37 "Лянь Юй армандаған даусымен сөйлей бастады: - Мінеки, сен бүгін тойды көрдің де Лотосқа іштей қызғандың, ал менің саған айтарым, оның менің ханымыма жету қайда. Алты рәсімді тосып және біреудің әйеліне айналу – бұл сондай бір қиын емес" ["Сон в нефритовом павильоне" 1982, 535]. 746 беттегі түсіндірме: "*Алты рәсім* – айттырып келген кезде жасалатын салт-дәстүрлер: айттыру, тойға арнап «бақытты» күнді таңдау және т.б." (құрастырушы В.Сорокин).

Барлық алты той дәстүрінің толық аталуы берілген түсіндірмелер бір-бірінен мазмұны бойынша өзгешеленеді. Төрт туындыға арналған түсіндірмелерді талдап шығайық (Кореяда адал Чхун Хян жайлы оқиғалардың көптеген әртүрлі нұсқалары бар):

1) "Повесть о верной Чхун Хян, не имевшей себе равных ни прежде, ни теперь" ["Классическая проза Дальнего Востока" 1975, 332-368; құрастырушы Л.Концевич];

2) "Повесть о вернейшей из верных жен, о не имевшей себе равных ни прежде, ни теперь, о Чхун Хян" ["Корейские повести" 1954, 75-189; құрастырушы Л.Концевич];

3) "Записки о добрых деяниях и благородных сердцах" (1985). [ҚұрастырушыКомментария Д.Елисеев];

4) "Верная Чхун Хян" (1960). [Құрастырушы Л.Концевич].

Әдебиеттер тізімі

1. Мухортов, Д. С. Практика перевода. Английский-русский. Учебное пособие по теории и практике перевода / Д.С. Мухортов. – М.: Либриком, 2014
2. В.Н.Лим. Стилистика и культура речи корейского языка. Хабаровск, издательство ДВГГУ, 2008.